

JUGOSLAVENSKI SUDIONICI OKTOBARSKJE REVOLUCIJE U BORBI PROTIV FAŠIZMA (1936 — 1945)

Ivan O č a k

Povijesti jugoslavenskih ratnih zarobljenika — sudionika oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji posvećena je opširna literatura i brojni izvori.¹ Međutim, još uvijek nisu istraženi svi aspekti ove teme. Jedan od takvih je sudjelovanje jugoslavenskih Oktobaraca² u antifašističkoj borbi u građanskom ratu u Španjolskoj (1936—1939), u domovinskom ratu Sovjetskog Saveza (1941—1945) i u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji u Jugoslaviji (1941—1945). Toj je temi posvećen ovaj rad. Zadatak mu je da istraži i sumira internacionalizam naših naroda za vrijeme antifašističke borbe u svijetu, koji je ujedno značio borbu za slobodu naroda od fašističkog ropstva i mraka, za pobjedu ideja Oktobra, Lenjina i socijalizma.

Jugoslavenski oktobarci u građanskom ratu u Španjolskoj (1936—1939)

Dolazak fašizma na vlast u Italiji (1921.) i u Njemačkoj (1933.) uzbudio je čitav slobodoljubiv svijet.

Fašizam je urodio imperijalizmom, a cilj mu je bio agresija, rat i uništenje svega progresivnog, naprednog, a u prvom redu komunizma.

Prvi agresivni izlazak fašizma na povijesnu pozornicu, poslije dolaska na vlast, bila je pomoć fašističkoj pobuni generala Franca u Španjolskoj. Kao što je poznato cilj fašističke pobune u Španjolskoj bilo je svrgavanje republičke vlade u Madridu i ustanovljenje fašističke vlasti Franca. Međutim,

---

¹ Navedimo samo neke izvore i monografije: Jugosloveni u oktobarskoj revoluciji. Zbornik sećanja Jugoslovena učesnika oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji 1917—1921. Priredio dr Nikola Popović. Beograd, 1977.; Jugosloveni v Oktobru. Zbornik spominov udeležencev oktobarske revolucije in državljanske vojne v Rusiji (1917—1921.) Ljubljana 1969.; Ivan O č a k, Jugosloveni u Oktobru, Beograd, 1967.; isti: U borbi za ideje Oktobra. Povratnici iz Sovjetske Rusije 1918—1921. Zagreb 1975. itd.; Učastije jugoslavskih trudjaščihsja v oktjabrskoj revoluciji i graždanskoj vojne v SSSR. Sbornik dokumentov i materijašov. Moskva 1976.

² Naziv Oktobarac sad je prihvaćen u našoj literaturi i odnosi se na sve one bivše zarobljenike koji su sudjelovali u oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu u Rusiji, dakle borili se za sovjetsku vlast u Rusiji.

Francova pobuna naišla je na sveopći otpor koji je prerastao u nacionalnu revolucionarnu borbu španjolskog naroda.

U obranu pravedne borbe španjolskog naroda digli su se antifašisti iz 53 države. Tisuće dobrovoljaca uputili su se u Španjolsku da se bore protiv fašizma, za republiku i slobodu španjolskog radnog naroda.

O značaju borbe španjolskog naroda pisao je u to vrijeme generalni sekretar komunističke Internacionalne Georgije Dimitrov: »...U pobjedi španjolskog naroda zainteresirani su svi oni, koji neće fašističko barbarstvo u svojoj zemlji. Njegova pobjeda — to je pobjeda čitave međunarodne demokracije, pobjeda progresa i kulture nad fašističkom reakcijom, pobjeda mirne fronte nad podpaljivačima rata.«³

S fašističkim pobunjenicima uhvatilo se u koštac 20 do 25 tisuća dobrovoljaca.⁴ Oni su bili ujedinjeni u internacionalne brigade. Internacionalisti koji su se borili u Španjolskoj predstavljali su razne nacije i pripadali su raznim društvenim klasama. Tu je bilo komunisti i socijalista, te onih koji nisu bili komunisti, pa čak i katolika, a ujedinjavala ih je ista antifašistička borba.

Među rukovodiocima internacionalnih brigada bilo je bivših sudionika oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji. Spomenimo generala Lukača (mađarski pisac Mate Zalka), Ferenza Münicha — šef intendature u Bazi inter-brigada u Albaseti, Nijemac Manfred Štern (u Španjolskoj general Kleber), Poljak Karol Swierczewski (poznatiji kao general Valter), Jugoslaven Oktobarac Vladimir Čopić, Talijani Luigi Longo i Vitorio Vidali i drugi.

To je bio prvi široki, borbeni front, koji se suprotstavio fašizmu.

U borbi antifašista dobrovoljaca značajnu ulogu igralo je preko 1600 Jugoslavena od kojih je oko pola poginulo u Španjolskoj.⁵ Jugoslavenski su komunisti bili među prvima, koji su se odazvali pozivu Kominterne da pomognu Španjolskoj Republici. O značaju te borbe pisao je tadašnji član CK KPJ, bivši sudionik Oktobra, Josip Broz Tito: »Ovdje se radi o namjeri fašista da raskomadaju narode. Ovdje se radi o najstrašnijoj ratnoj opasnosti. Ali ona se može izbjeći ne paktom neutralnosti, koji znači blokadu zakonite vlade, nego punom i brzom vojno-tehničkom i materijalnom pomoći i podrškom španjolskom narodu od strane sviju pristaša mira.«⁶

Sudioništvo predstavnika raznih nacionalnosti u internacionalnim brigadama, u historiografiji je dobro poznato. Ovdje će se ova borba razmatrati samo sa stanovišta sudjelovanja jugoslavenskih Oktobaraca koji su se borili u Rusiji za pobjedu socijalizma, gdje su stekli kao sudionici oktobarske revolucije i građanskog rata veliko političko i borbeno iskustvo.

Ozbiljan problem KPJ bilo je prebacivanje dobrovoljaca iz Jugoslavije u Španjolsku, kao i emigranata koji su se nalazili kao politički emigranti u SSSR-u.

---

³ Georgij Dimitrov, V borbe za jedini front protiv fašizma i vojny. Statji i rječi 1935—1937. Partizdat CK VKP(b), 1937., 141

⁴ Hose Gorsia, Internacionalnyje brigady v Ispanii (1936—1939). *Voprosy istorii* No-7, Moskva, 1956., 38

⁵ Španija 1936—1939. Zbornik. Sećanja jugoslovenskih dobrovoljaca u Španjskom ratu. Knj. 1—5, Beograd, 1971. (Dalje: Španija).

⁶ *Proleter*, br. 6, septembar 1936, 10

Prebacivanje dobrovoljaca iz Jugoslavije, kao i iz drugih zemalja bio je težak i opasan posao. Jugoslavensko ministarstvo unutrašnjih poslova odmah na početku građanskog rata u Španjolskoj objavilo je naređenje prema kojem: »Odlazak dobrovoljaca iz Jugoslavije u Španjolsku je zabranjen.« Za prekršaj ovog naređenja plaća se globa u visini 1500 dinara ili zatvor u trajanju mjesec dana. Osim toga vlasti su se služile hapšenjem i progonima onih koji su im kao dobrovoljci pali u ruke.

Zbog toga je KPJ o tome vodila posebnu brigu. Prebacivanje dobrovoljaca je povjerila svojim najodgovornijim članovima. U Hrvatskoj ta je zadaća bila povjerena iskusnom komunistu, sudioniku građanskog rata u Rusiji, dr Pavlu Gregoriću. Po inicijativi CK KPJ krajem 1936. godine u Zagrebu je Pavle Gregorić formirao specijalni centar za organiziranje prebacivanja dobrovoljaca u Španjolsku.⁷ Ta mu je dužnost povjerena odmah nakon povratka s četverogodišnje robije. Sa studentom komunistom Ivicom Marušićem, Gregorić je u Zagrebu otvorio knjižaru preko koje su dobrovoljci za Španjolsku dobivali nelegalne dokumente, novac i veze za odlazak. P. Gregorić to opisuje ovako: »Dobrovoljce koji su bili nepoznati policiji (a to su bili obično mladi antifašistički komunisti ili članovi Saveza komunističke omladine Jugoslavije) ja sam snabdjevao legalnim dokumentima i slao u Pariz, na određenu adresu, odakle su ih prebacivali u Španjolsku. Dobrovoljce iz redova radničkog pokreta, a koji su bili poznati policiji, prebacivali smo preko granice ilegalno. Za ovo smo imali nekoliko kanala u Sloveniji. Dobrovoljci su morali putovati do određenog mjesta u Austriji. Odavde su ih islali u Pariz, gdje se je u nekom hotelu nalazio centar za prebacivanje dobrovoljaca u Španiju. Iz Zagreba smo upućivali dobrovoljce u grupicama od 5—7 ljudi. O svakoj grupi sam ja javljao u Pariz na određenu adresu. U slučaju provala, ljudi su se morali vraćati iz Austrije natrag u Jugoslaviju...«⁸

Partija je pokušavala koristiti i druge puteve i načine, ali Gregorićev je centar bio dugo vremena najsigurniji kanal za ilegalno prebacivanje u Španjolsku. Organizacija je bila toliko konspirativna da i poslije ponovnog hapšenja Gregorića kanal nije bio otkriven.

Jugoslavenski dobrovoljci upućivani su, kako je već rečeno, u Španjolsku ne samo iz Jugoslavije, nego i iz drugih zemalja: iz Francuske, Belgije, Amerike i Sovjetskog Saveza.

Iz SSSR-a, gdje je bila dosta velika jugoslavenska partijska emigracija bilo je upućeno (1936—1937) u Španjolsku 75 Jugoslavena.⁹

Kao što je poznato SSSR, odnosno Kominternu, bili su na čelu međunarodnog pokreta solidarnosti sa španjolskim narodom. Odatle su upućivani ne samo jugoslavenski komunisti nego i predstavnici drugih naroda. Kominternu je neposredno preko nacionalnih partija rukovodila organizacijom i prebacivanjem dobrovoljaca iz SSSR-a. Osim toga u Rjazanju su organizirani specijalni vojnički kursevi za sve one koji su odlazili da se bore u Španjolsku. U grupama Jugoslavena, koji su odlazili kao dobrovoljci u Španjolsku, bili su i sudionici oktobarske revolucije i građanskog rata u Sovjetskoj Rusiji.

---

⁷ Povle Gregorić, Zagrebački punkt za upućivanje dobrovoljaca u Španiju. Rukopis, 1 (Autorova zbirka)

⁸ Isto

⁹ Stevan Belić, Stvaranje bataljona »Džaković« u Španiji. *Prilozi za istoriju socijalizmu*, No 1, Beograd, 1964., 310

Prema sjećanju Oktobarca Dimitrija Georgijevića, kurs u Rjazanju završio je s Ivanom Gošnjakom, Svetislavom Đorđevićem, Blagojom Parovićem, Mališićem i još 2 Jugoslavena.¹⁰ Njihovo bogato iskustvo iz Oktobra trebalo je da pomogne i pridonese borbi dobrovoljaca.

Među Jugoslavenima Oktobarcima koje je kao prve Kominterna slala u Španjolsku bili su ne samo bivši vojnici nego i iskušani partijski radnici. Jedan od takvih bio je Vladimir Čopić, koji je nakon povratka iz Sovjetske Rusije u zemlji bio među organizatorima KPJ, član njenog izvršnog komiteta i organizacioni sekretar CK KPJ, koji je bio primoran da 1925. godine emigrira u SSSR. Nikola Kovačević je bio odgovoran radnik Profinterne, Roman Filipčev odgovoran partijski radnik i partijski radnici Veljko Ribar, Robert Rinaldo, Viktor Koleša, Dimitrije Georgijević i mnogi drugi.

Dobrovoljci su obično upućivani na raspored u Albasetu, gdje su se formirale internacionalne brigade. Većina Jugoslavena borila se u XI., XII., XIII. i XV. internacionalnoj brigadi zajedno s Poljacima, Bugarima, Česima, Mađarima i drugima. Kasnije je bio formiran specijalni jugoslavenski bataljon koji je nosio ime Đakovića, a bilo je i nekoliko nacionalnih četa.

Prvo borbeno krštenje interbrigadisti su proživjeli u studenome 1936. godine, u obrani Madrida. U sastavu XI. brigade, koja je bila upućena na ovu frontu, bila je mađarsko-jugoslavenska četa. Sjećajući se te borbe i tih vremena Nikola Kovačević, poznat u Španjolskoj pod imenom Nikita Mendes,¹¹ pisao je: »... Na Madridskom frontu, točnije u Cinčonu (Chinchon) stigao sam u sklopu XII. internacionalne brigade. Njen komandant je bio Lukač, politički komesar Galo (Luiđi Longo), načelnik štaba Belov (Lukanov), a ja sam bio intendant u činu majora. Kao što je poznato, u herojskoj obrani Madrida uz legendarni 5. puk Listera i odreda Đurutija, učestvovali su XI i XII, a nešto kasnije još tri internacionalne brigade i tenkovska sovjetska brigada.

1937. godine bio sam intendant interbrigada u Albaseti... Za vrijeme operacije na Ebru (1938. god.) poslan sam kao oficir sa specijalnim zadatkom u štab XIV. korpusa. Učestvovao sam u ofenzivnim operacijama koje su bile ispočetka uspješne ali nažalost nedovoljne za likvidaciju obrane frankista. Za vrijeme povlačenja sa posljednjim internacionalistima u februaru 1939. godine ja sam prešao francusku granicu...«¹²

Roman Filipčeb (Filipović) Oktobarac koji je završio nakon građanskog rata komunistički univerzitet, a zatim je radio neko vrijeme u zemlji kao sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Nakon emigracije u SSSR-u produžio je partijski rad, a 1936. godine bio je upravnik jugoslavenskog sektora Komunističkog univerziteta nacionalnih manjima Zapada (KUNMZ). U Španjolsku je poslan u rujnu 1936. godine pod imenom Arnold Fajn. Stigao je u Albasetu na dužnost rukovodioca obavještajne službe u Centralnom štabu interbrigada u činu majora republičke vojske. U siječnju 1937. godine, u jednom pismu u Moskvu, piše: »Jugoslavena imade ovdje mnogo i još pristižu. Pokazali su

¹⁰ Španija 1936—1939, knj. 3, 182

¹¹ Španija 1936—1939, knj. 5, 536

¹² N. Kovačević, Sjećanja, 6—7 (Autorova zbirka) N. Kovačević je stigao u Španjolsku u listopadu 1936. Odmah nakon dolaska u Albasetu bio je poslan s grupom Jugoslavena na jug u Estramadure zbog organiziranja gerilskih odreda.

se momci vrlo hrabri, pravi heroji, ali ne zaostaju za njima ni predstavnici drugih nacionalnosti. No s našima su ipak mnogi oduševljeni. Izvanredan heroizam, upravo neviđen pokazuju naši drugovi u čeličnim pticama.¹³ Uspjeli su da 'lete više svijuju, brže i da pogađaju točno.' Bolje se ne može ni zamisliti.«¹⁴

Arnold Fajn je krajem 1937. godine bio premješten zbog pogoršanja zdravlja na novu dužnost — za načelnika obavještajnog odjela divizije. Nešto kasnije je djelovao u neprijateljskoj pozadini.

U jednom pismu iz Španjolske, Roman Filipčev je pisao o velikim poteškoćama koje su imali Španjolci i internacionalisti: »...valja uzeti u obzir da ovdje prije nije bilo vojne obaveze. Oružjem su vladali samo predstavnici privilegiranih klasa i najmanjih bandi na čelu kojih su bili međunarodni fašistički gadovi inače naoružavani najsvremenijim oružjem. Narod je posjedovao samo bezgraničnu mržnju, bio je bez oružja, bez organizacijski iskustava, bez znanja u ratnim vještinama i rukovanju oružjem. Sada je hrabrost naroda zadivljujuća i neopisiva. Ali sve je to bilo nedovoljno da se razbiju organizirani, dobro podučeni razbojnici...«¹⁵

R. Filipčev je ljeti 1939. godine teško obolio, pa su ga evakuirali preko Francuske u SSSR.¹⁶

U Španjolskoj se borio također Oktobarac, Crnogorac Andrija Milić — Don Pedro. Njega je poslala Lenjingradska partijska organizacija u travnju 1937. godine.¹⁷

Veljko Ribar, u Španjolskoj zvan Karl Anger, došao je u tu zemlju početkom listopada 1936. godine. Odmah po dolasku u Albasetu bio je uključen u gerilsku grupu i poslan na jug u Estramadure. U toj grupi bili su Oktobarci Nikola Kovačević (Mendes), Roman Filipčev (Arnold Fajn), te Julius Varesko (Fernandes), Franc Roman, Veljko Ribar (Karel Anger), Josip Kopinič (Valdes). Tom grupom je komandirao Bruno (Božidar Maslarić). Nakon povratka uključen je u Mađarsku četvu u kojoj je bio komandir jugoslavenskog voda. Ta je jedinica sudjelovala u obrani Madrida. Zatim je postao komandir Balkanske čete u bataljonu »Edgar Andre« XI. internacionalne brigade. Kada je kasnije u Bazi internacionalnih brigada u Albaseti organizirana Historijska sekcija, Veljko Ribar je postao šefom jugoslavenske sekcije. Zadaća je bila ove sekcije da sakuplja i sređuje sav dokumentarni materijal o internacionalnim brigadama. Kasnije je postao oficirom veze u štabu XV. internacionalne brigade.

Prema nekim podacima V. Ribar je u Španjolskoj objavio dvije brosure o sudjelovanju Jugoslavena u građanskom ratu i bio je urednikom svih naprednih izdanja.

Godine 1938. Karel Anger bio je demobiliziran i poslan s dobrovoljcima internacionalistima u logor u Francusku.¹⁸

¹³ Misli se na sovjetske avijatičare koji su se borili u Španjolskoj.

¹⁴ Ivan Očak, Jugoslavenski oktobarci, Zagreb, 1979., 173

¹⁵ Očak, n. dj., 173

¹⁶ Prema tvrdnji O. J. Gubareve — (žene R. Filipčeva) Kominterna je imala namjeru poslati R. Filipčeva na ilegalni rad u Jugoslaviju. Ali bolest je to spriječila. Poslije dosta dugog liječenja R. Filipčeva je upućen na rad i dužnost direktora Instituta inozemnih jezika. U ovom je institutu predavao povijest partije.

¹⁷ Španija, knj. 5, 547

¹⁸ Španija 1936—1939., knj. 2, 247 knj. 1, 154—155, 224

Najznačajniju ulogu među Jugoslavenima u Španjolskoj odigrao je Vladimir Čopić. On je prošao bogat i zanimljiv revolucionarni put.¹⁹ Oktobarac koji se iz Sovjetske Rusije vratio u zemlju krajem 1918. godine i tu je bio jedan od organizatora KPJ 1919. član Izvršnog odbora KPJ i njen prvi organizacioni sekretar. Godine 1925. Čopić je morao emigrirati u SSSR. Tu je predstavnik CK KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne. U Španjolsku je došao iz Praga, nakon konflikta sa sekretarom CK KPJ Milanom Gorkićem, u siječnju 1937. godine.

U anketi, koja je bila ispunjena u Španjolskoj, Čopić navodi da je 7. veljače 1937. godine već postao komesar XV. internacionalne brigade.²⁰ Nešto kasnije, 17. februara, imenovan je za komandanta te brigade. Tom prilikom je unaprijeđen u čin potpukovnika republikanske armije. Ovu dužnost i čin dobio je u vrijeme kad se je Internacionalna brigada borila na području Harame.

Brigada u kojoj je bio Čopić bila je po nacionalnom sastavu anglo-američka. Ta mu je okolnost na početku donijela dosta brige i nesporazuma. O tome piše bivši komandant bataljona ove brigade — Mirko Marković: »Poznato je da se ne u brigadi, nego u Albaseti kod nekih američkih drugova pojavilo neopravdano nezadovoljstvo prema Čopiću kao komandantu anglo-amerikanske brigade. Neki su američki oficiri zaista bili nezadovoljni... Jedan od njih je smatrao da su njega zaobišli, jer ga nisu imenovali za komandanta brigade gdje je većina vojnika govorila engleski. Ovakvi 'opozicioni' pogledi su se širili i u drugim dijelovima brigade. S njima su se solidarizirali Amerikanci i u američkom bataljonu. Nešto kasnije u 'opoziciji' se je našao i E. Hemingvej. Kasnije kad sam se sprijateljio s Hemingvejom i kad sam mu objasnio, on je promijenio svoje mišljenje o komandantu XV. brigade...«²¹

Čopićevu XV. brigadu okarakterizirao je njen borac, Slovenac Aleš Bebler: »Kažu da su u njoj 22 nacionalnosti. Svi se jezici tu čuju. Pojedini bataljoni imaju nacionalni karakter francuski, engleski, američki. Tu je i bataljon Dimitrova. U ovom bataljonu su i naši, i Bugari, i Česi. Prva četa je jugoslavenska. Tu ima Jugoslavena iz svih krajeva naše zemlje...«²²

U brigadu je ulazio također francusko-belgijski bataljon »Woshington Lincoln«, čiji je komandant bio Mirko Marković.

U ožujku i svibnju 1937. godine pojavljuju se članci V. Čopića u novinama XV. inter-brigade o borbama na rijeci Harama i za vrijeme obrane puta Madrid — Valencia.²³ Brigada je odbila pokušaj fašista da zaobiđu Madrid sa juga. Brigada Čopića koja je napadala imala je šest bataljona s oko 5000 boraca, dok su fašisti na toj fronti skoncentrirali 25 do 30 tisuća vojnika čiji je bio zadatak da presijeku put Madrid — Valensija.²⁴

¹⁹ Ivan Očak, Vojnik revolucije. Život i rad Vladimira Čopića. Zagreb, 1980.

²⁰ Ova je brigada formirana krajem 1936. i početkom 1937. U njoj su bili anti-fašisti iz Velike Britanije, SAD, Kanade i zemalja Južne Amerike, kao i naši iseljenici u tim zemljama. Prije Čopića je komandant brigade bio Mađar Gal. On je bio unaprijeđen za generala i naznačen za komandanta 35. divizije u kojoj se je nalazila XV. Internacionalna brigada.

²¹ Pismo M. Markovića autoru iz Beograda 2. III. 1965. (Autorova zbirka)

²² Aleš Bebler, Listići iz dnevnika koga nema. Zb. *Jugoslaveni u Španiji*, Sarajevo, 1959, str. 13

²³ *Dimitrovac*, Madrid, br. 2, 15. V 1937.

²⁴ Vidi: Pismo M. Markovića — I. Očaku 2. III 1965. (Autorska zbirka)

U borbama koje su se vodile na rijeci Jarami posebno se je istakao bataljon koji je nosio ime Dimitrova. Sedamdeset i sedam dana i noći branili su prilaz k rijeci. O ponašanju boraca na ovoj fronti pisao je Vladimir Čopić u listu »Dimitrovac«: »U pogledu discipline izdržljivosti, urednosti rovova itd., bataljon 'Dimitrov' najbolji je u brigadi...«²⁵ V. Čopić je pisao o držanju boraca na fronti u listu »Notre combat« (»Naša borba«) 17. ožujka 1937. godine, slijedeće:

»...Evo već mjesec dana kako ste prošli borbeno krštenje na fronti kod Harame [Jarama]... Blagodareći heroizmu boraca XV brigade, fašisti nisu uspjeli da odrežu i opkole Madrid. Mi smo odbili divlje napadaje neprijatelja i nanijeli mu teške gubitke. Ali pred nama su još veće zadaće. Mi moramo potpuno da uništimo fašističke ništarije... Da bi to uspjeli mi moramo biti tvrdi, smjeli i disciplinirani. Ja se nadam da će borci XV. brigade i dalje njegovati ove kvalitete tako neophodno za dostignuće pobjede. Komandanti i borci XV. brigade boriće se tako da će njihova brigada postati najnaprednija u Španjolskoj Narodnoj vojsci i kao takova će nanijeti najteže udarce po fašističkim razbojnicima.«²⁶ U tom obraćanju komandanta Čopića bio je i zahtjev i obećanje.

Druga teška borba u kojoj je sudjelovala XV. brigada V. Čopića, bila je na Brunetskoj fronti u lipnju 1937. godine. Brigada se u to vrijeme nalazila u sastavu XXXV. internacionalne divizije, čija je zadaća bila da rastereti sjevernu frontu republikanaca, koja je bila u vrlo teškoj situaciji. Na ovoj fronti XV. brigada je davala žestoki otpor neprijatelju. Ovdje su se vodile vrlo teške borbe. Tu je 7. srpnja 1937. godine poginuo član CK KPJ, komesar XV. brigade Blagoje Parović.

Krajem ljeta 1937. godine Čopićeva je brigada bila prebačena s madridske fronte u pravcu Zaragoze; kretala se u borbama, na liniji Madrid-Albaseta-Valencia-Elro-Pirineji. Na tom maršu brigada je uključena u 45. diviziju. V. Čopić je na čelu brigade sudjelovao u oslobađanju gradova Quinto i Belchite. O tim borbama pisao je kasnije jedan od rukovodioca inter-brigade, Luiđi Longo: »U borbi za vrijeme herojske obrane i kontraataka Mediana, ... zauzeća Belchite naše su brigade zajedno sa španjolskim brigadama ovejali sebe slavom...«²⁷ U ovoj bitci V. Čopić je ranjen, pa je morao otići u bolnicu. Vratio se u brigadu tek poslije nastupanja na Brunetskoj fronti.²⁸

Poslije ovih borbi XV. brigada je prebačena na novu Ternelsku frontu.

U jednom pismu — od 23. prosinca 1937. godine — Roman Filipović (Filipčev) pisao je o bitci za grad Terueli, koji je bio opkoljen i oslobođen: »Vijest je izazvala eksploziju radosti i veselja u svima nama. Gotovo cijelu noć svirala je glazba, manifestiralo se, pjevalo i plesalo i do promuklosti vikalo 'hura'. Naravno, ja sam također bio među onima koji su se veselili... Zbog ove naše prve vrlo krupne pobjede ovdje je danas proglašen nacionalni praznik... Za mene je zauzimanje Teruela bila poznata stvar, jer sam se još prekjucher vratio s fronte gdje sam sve obišao, razgovarao sa zarobljenicima i dezerterima, znao jačinu i sastav neprijateljskih snaga, a također i sve

---

²⁵ *Dimitrovac*, (Madrid) br. 2, 15. V 1937.

²⁶ *Notre combat*, 17. V 1937.

²⁷ *Kommunističkij Internacional*, Moskva, No 11, 1938, 81

²⁸ I. Očak, Vojnik revolucije

naše snage koje su tu operirale...«²⁹ Ali, već u veljači ovaj je grad prešao ponovno u ruke fašista.

V. Čopić je često posjećivao pojedine svoje jedinice. O jednom takvom posjetu piše Čeh Oldrik Haken, koji je bio zajedno s V. Čopićem: »...Mi smo krenuli uoči nedjelje Dimitrovcima. To se je pretvorilo u praznik bratstva internacionalizma sa Španjolskim narodom. Na trgu, na tribini pred nama istupaju na svim jezicima, kako bi mi danas rekli 'narodni amateri umjetnici'. Naša grupa je također nešto svoje davala. Mi smo isto pjevali svoje pjesme iako nas je bilo vrlo malo. Čopić je pjevao u našoj grupi i time nam je pomogao svojim jakim glasom. Ja mislim da je on to učinio ne samo zato da bi pomogao drugovima. On je volio pjevati i zbog toga je on pjevao sa nama. Ne znam što smo mi tada pjevali, rusku, češku, bugarsku ili koju drugu pjesmu. Ali to nije smetalo Georgiju (partijski pseudonim Čopića — I. O.). Jer on je vladao sa nekoliko inostranih jezika...«³⁰

V. Čopić je uvijek bio s borcima, umio je pronaći s njima opći jezik. Nije bio škrt kad je trebalo pohvaliti borce. Čehe je pohvalio slijedećim riječima: »Junačine, držali ste se izvanredno. Vi ste pokazali da su vaša komunistička partija i Čehoslovačka radnička klasa poslali u Španiju zaista svoje najbolje borce...«³¹

U XV. se brigadi mnogo radilo politički. Osobita je pažnja posvećivana revolucionarnim tradicijama. Brigadne novine »Our fight« (»Naša borba«) pisale su 7. studenog prigodom 20-obljetnice oktobarske revolucije i o obljetnici obrane Madrida: »Borci XV brigade na svoj su način odpraznovali praznik 7. studenog. Nisu se sakupljali u velikim salama, kao što je to bio običaj da čine u svojoj domovini... Nije bilo velike slave i likovanja kao u Madridu gdje je svaka zgrada bila okićena zastavama i specijalnim plakatima... Borci su praznik iskoristili za diskusiju na temu o tome kako da se ostvari parola: »Paşaramos« i »Pobjeda u ratu«³²

V. Čopić je uspješno rukovodio borbom oko Madrida, u Jarami, Brunetu, Quinto, Mediane, Belchite, Fuetneju de Ebro, Teruelu i Segure de los Barjos.³³ Mnoge su od ovih bitaka ušle u povijest nacionalne borbe španjolskog naroda.

Početkom 1938. godine V. Čopić je bio drugi puta ranjen i poslan na liječenje.³⁴

---

²⁹ I. Očak, Jugoslavenski oktobarci, 179

³⁰ Oldrik H a k e n, Frontovlje vstreči. Rukopis. (Autorova zbirka)

³¹ Cit. po pismu S. Radovske — I. Očaku od 30. IV 1964 (Autorska zbirka); I. Očak, Vojnik revolucije.

³² *Our fight*, oktober-november 1937.

³³ Isto, 13. VI 1937.

³⁴ O tome je pisala Čopićeva žena Ružena Radovska, koja mu je došla u posjet iz Praga: »krajem 1937. godine pozvao me je Čopić u Španjolsku da provedem svoj odmor. Putovala sam preko Pariza i Barcelone. Ovdje sam čekala nekoliko dana da stigne Čopić s fronta. Barcelona je bila vrlo razrušena od avijacije. Čopić je stigao u Barcelonu bolestan. Proležao je nekoliko dana u hotelu sa temperaturom, a zatim je upućen u sanatorij u Kaldes, koji se je nalazio nekoliko kilometara od Barcelone... Oko nedelju dana smo se nalazili u sanatoriju, a poslije smo produžili put u automobilu u Barcelonu, Valenciju, Madrid i na kraju u vojni štab u Albasetu. Svagdje smo se na putu susretali s posljedicama avionskih naleta. U svakom gradu Čopić je susretao poznate drugove — borce i oni su se

U travnju 1938. jake fašističke snage su uspjele ponovno zauzeti Teruel i izaći na Sredozemno more. Republikanski štab organizirao je jak protunapad u području Estramaduri i Andaluziji, a time ujedno i ispravljanje Katalonske fronte. Međutim, u štabu Kontrolne zone našli su se izdajice pukovnik Kasado i njegovi suradnici. Oni su poduzeli takozvanu »iznenadnu operaciju« o kojoj su fašisti bili još ranije obaviješteni. Zbog ove izdaje Kasade, dio republikanske vojske pretrpio je poraz. U ovim borbama je sudjelovao i V. Čopić. U kasnijem je izvještaju isticao da se obraćao nekoliko puta u štab pukovnika Kasade s molbom da mu se razjasni položaj na fronti, ali odgovora nije dobivao. Čopić je sumnjao u Kasadu. Na izvještaju Čopiću netko je napisao da je Kasadu izdajica.

U srpnju 1938. godine Čopić je morao iznenada ostaviti frontu. Pozvan je hitno u Moskvu, navodno na rad u Kominternu.³⁵ U novinama »Our fight« (»Naša borba«) 13. srpnja pojavio se članak pod naslovom: »Doviđenja, družo Čopiću!« U tom je članku pisalo: »Mi kažemo 'doviđenja' izvanredni komandiru, podpukovniku Čopiću. Mi ćemo obavezno uskoro čuti o njemu, kao o rukovodiocu antifašističke borbe negdje na nekom drugom mjestu... Naš je komandant Čopić pokazao u mnogim prilikama svoje izvanredne sposobnosti, kvalitete, u najtežim borbama Republikanske armije protiv fašističkih osvajača u Španiji...« Članak je završavao sa slijedećim riječima: »Pod njegovim primjernim rukovodstvom brigada se je razvila u jednu od najboljih internacionalnih brigada Republikanske armije. Pod njegovim rukovodstvom u brigadi je nikao čitav korpus sposobnih vojnih komandnira, koji će biti uvjerljiva potpora našem novom komandantu i antifašističkoj stvari u budućim borbama...«³⁶

O povratku Čopića u Moskvu i o kasnijem zbivanju skoro i nema dokumenata. Nešto malo govore dva posljednja pisma koja je uputio ženi Sonji i sinu Zoranu iz Moskve u Prag. U pismu od 4. rujna 1938., godine pisao je da mašta o susretu s njima. Posljednje pismo je datirano 7. studenog 1938. godine i završava se slijedećim riječima: »Ne mogu čak tebi da pišem kako je raspoloženje kod ovdašnje kolonije.³⁷ Možeš da si predstaviš. Što će biti sa mnom još ne znam. Ali ako će se ovo dugo zavući poludiću...« Poslije ovoga Čopić je nestao u staljinskim čistkama.³⁸

Slovenac Robert Rinaldo, također Oktobarac, završio je po direktivi Kominterne vojne kurseve u Rjazani. U Španjolsku je početkom 1937. godine bio poslan pod imenom Švicarca Roberta Šola. Ratovao je u XV. brigadi s kojom je komandirao V. Čopić.³⁹ Bio je u jedinici i borac i oružar. U travnju

---

interesirali kako je na fronti. U Albaseti Čopić se nije dugo zadržao, za nekoliko dana vratio se na frantu...« (Vidi pismo S. Radovske — I. Očaku, 30. V 1964) (Autorova zbirka)

³⁵ V. Begović je izjavio autoru ovih redaka da kad su V. Čopiću javili da ga zovu u Kominternu, on nije htio ići, jer je smatrao da je sabotaža ostaviti frontu. Pokorio se tek onda kad je dobio naređenje iz CK KP Španjolske (Vidi zapis razgovora s V. Begovićem u Beogradu 8. IX. 1965. — Autorova zbirka)

³⁶ *Our fight*, 13. juna 1938.

³⁷ Misli se na jugoslavenske političke emigrante koji su živjeli u Moskvi.

³⁸ Vladimir Čopić je represiran 19. travnja 1939. godine. Rehabilitiran je posmrtno Vojnim kolegijem Vrhovnog Sovjeta SSSR, 10. VI. 1958.

³⁹ Izjava R. O. Rinalda autoru 26. III. 1967. U Beogradu (Autorova zbirka)

1939. godine vratio se je u SSSR. Mnogi borci u Španjolskoj pamte ga kao dobrog oružara Šolu.

Kominterna je uputila također u Španjolsku još jednog Oktobarca, iskusnog sudionika građanskog rata u Španjolskoj Dimitrija Georgijevića.⁴⁰ D. Georgijević je došao 8. siječnja 1937. i ratovao do prosinca 1939. godine. Stigao je u grupi Jugoslavena koju su predvodili Blagoje Parović, član CK KPJ i Ivan Gošnjak. Bio je u Albasetu, gdje je prvo vrijeme pomagao u kadrovskom odjelu u štabu inter-brigada. Otuda je upućen u XV. brigadu kod V. Čopića. S brigadom je sudjelovao u brunetskoj ofanzivi XV. brigade kojoj je bio cilj da presiječe put od Brunete prema Madridu i time oslabi pritisak na Madrid. O tome što je bilo dalje piše nam Georgijević: »Nakon borbe za Belčito [Belchite] povučen sam u Bazu internacionalnih brigada u Albasetu. Tu su mi saopštili da sam po preporuci naše Partije određen da odem u Andaluziju i primim dužnost komesara artiljerijske grupe 'Eslavo'. Od druga Maslarića saznao sam za situaciju na tom sektoru i stanje u tim artiljerijskim jedinicima. Upoznao me je sa negativnim pojavama i izrazio nadu da ću jedinicu dovesti u red. Pošto sam dao saglasnost da prihvatam dužnost, odmah sam oputovao na jug...«⁴¹

R. Čolaković, koji se je s Georgijevićem sreo u Španjolskoj i našao ga kao komesara artiljerijskog divizionara ovako ga opisuje: »...Nije želio da bude instruktor u nekoj jedinici koja se u pozadini obučava, nego se odmah javio na front, ... Skroman, jednostavan čovjek, koji svoj ratnički posao obavlja domaćinski solidno i priča o tome bez fraza. Govori nekom mješavinom ruskog i srpskohrvatskog jezika — ruski nikad nije dobro naučio a svoj maternji je prilično zaboravio...«⁴²

Ovim se ne završava spisak Jugoslavena Oktobaraca sudionika borbe za slobodu španjolskog naroda. Dio Oktobaraca boraca građanskog rata u Španjolskoj borio se za vrijeme drugog svjetskog rata u redovima francuskih partizana.

Prema tome, u epskoj borbi predstavnika raznih naroda dobrovoljaca — internacionalista u Španjolskoj, borili su se za slobodu naroda i Oktobarci koji su stekli borbena iskustva u građanskom ratu u Rusiji. Njihovo sudionništvo u nacionalnoj borbi španjolskog naroda, s obzirom na dužnosti koje su zauzimali, odigralo je značajnu ulogu u borbi protiv fašističkih porobljivača. Oktobarci su mladoj Republikanskoj armiji predavali proleterski duh i veliko revolucionarno iskustvo. Iako se ta borba nije ovjencala uspjehom, ona je bila u stvari prvi otvoreni, oružani sukob progresivnih međunarodnih snaga s fašizmom. To stečeno iskustvo nije propalo. Naprednom čovječanstvu predstojala je ozbiljna borba za konačni poraz fašizma kao sustava. U toj veličanstvenoj borbi nije izostala i uloga jugoslavenskih Oktobaraca.

---

⁴⁰ Autobiografija D. Georgijevića od 24. XII. 1939. Rukopis. (Autorova zbirka); Branko J. Krkeljić, Dimitrije Georgijević Starik (1892—1959). Beograd, 1979.

⁴¹ Dimitrije Georgijević, Od Albasete do Kadese de Buje, Španija 1936—1939. knj. 3, 185

⁴² P. Čolaković, Kazivanje o jednom pokoljenju Knjiga treća Sarajevo, 1980., 189

Sudjelovanje jugoslavenskih Oktobaraca u domovinskom ratu Sovjetskog Saveza

22. lipnja 1941. godine hitlerovska Njemačka napala je bjesomučno Sovjetski Savez. Time je drugi svjetski rat dobio nove dimenzije. To je bio početak jednog od najkrvavijih ratova u povijesti čovječanstva. Za narode Sovjetskog Saveza bio je to početak velikog domovinskog rada. Povijest ratova ne pamti masovni heroizam i tako žilavu i nadnaravnu borbu kao što su je vodili porobljeni narodi na čelu sa SSSR-om. Rame uz rame s narodima Sovjetskog Saveza borili su se i slobodoljubivi narodi Jugoslavije. Naročito je teška bila situacija na Istočnom frontu ljeti, u jesen i zimi 1941. godine, kada se na stotine hitlerovskih divizija približavalo Moskvi.

Poznato je da su se u Sovjetskom Savezu u vrijeme rata našli mnogi komunisti politemigranti.⁴³ Među njima bio je dosta i bivših sudionika Oktobra i građanskog rata, boraca za sovjetsku vlast, koji se nisu zbog raznih razloga vratili u svoju domovinu. U napadu fašističkih horda na SSSR oni su vidjeli opasnost za tekovine oktobarske revolucije i socijalizma. Zbog toga su smatrali da im je internacionalni dug i obveza da pođu zajedno s narodima Sovjetskog Saveza u borbu protiv fašizma i obranu socijalističke domovine. Isto onako kao što su 1936. godine dobrovoljno krenuli u pomoć španjolskoj republici, Oktobarci su se smatrali mobilizirani na samom početku domovinskog rata. Svagdje gdje su bili, bez obzira što rade i bez obzira u kojem kraju SSSR-a, prijavljivali su se u borbene jedinice. Naročito u vrijeme kada su se fašističke horde približavale i ugrožavale glavni grad SSSR-a, Moskvu. Značajnu je ulogu u mobilizaciji emigranata u SSSR-u odigrao Sve-slavenski komitet. Njega su organizirali emigranti komunisti predstavnici Slavenskih zemalja koji su u to vrijeme živjeli i radili u SSSR-u. U prvom dokumentu ovog Komiteta bilo je rečeno: »Oni nisu mogli da se ne odazovu na oslobodilačku borbu porobljenih Slavenskih naroda od hitlerovske Njemačke...«⁴⁴ Na prvom je radio-mitingu u Moskvi 10—11. kolovoza 1941. godine, rečeno: »Kucnuo je čas kada se sav slavenski svijet mora ujediniti zbog bržeg i konačnog uništenja njemačkog fašizma. Izražavamo žarku želju svih slavenskih naroda kao i svih drugih naroda da se slavenski narodi kao i drugi narodi mirno i slobodno razvijaju u okvirima svoje državnosti. Mi najodlučnije odbacujemo samu ideju panslavizma, kao naskroz reakcionarnu struju duboko neprijateljsku visokim zadaćama ravnopravnosti naroda i nacionalnog razvitka svih država, koje je iskorištavao u svojim imperijalističkim ciljevima ruski carizam. Naša je zadaća: ujedinenim snagama uništiti ugnjetavanje njemačkog fašizma bez obzira na žrtve.«⁴⁵ Radilo se o mobilizaciji preko toga Komiteta slavenskih emigranata u SSSR-u, SAD, Kanadi, Australiji i drugim zemljama. U rukovodstvu Sveslavenskog komiteta djelovali su uz predstavnike drugih naroda i jugoslavenski društveni radnici komunisti: Crnogorac Veljko Vlahović, koji je poslije borbe u Španjolskoj i teškog ranjavanja poslan na liječenje i rad u SSSR, društveni radnik iz Hrvatske, komunist Božidar Maslarić, koji je također došao poslije borbe u Španjolskoj u SSSR, stari slovenski komunist Drago Gustinčić i Ivan Regent,

⁴³ Ivan Očak, *Iz povijesti Jugoslavenske emigracije u SSSR-u između dva rata*, *Radovi*, 16, 1983.

⁴⁴ Arhiv Slavenskog komiteta, f. op. 1, list 1

⁴⁵ Isto, 1. 3

crnogorski pjesnik komunist Radule Marković (Stijenski) i dr. Pored rada u Sveslavenskom komitetu, svi su se oni aktivno uključili u borbu u domovinskom ratu, naročito od studenoga 1941. kada je Moskva bila u neposrednoj opasnosti. Upravo tada su započele i radio-emisije na hrvatskosrpskom i slovenskom jeziku radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« iz SSSR-a.

Još na prvom sveslavenskom radio-mitingu jugoslavenski društveni radnici deklarirali su se za stvaranje narodno oslobodilačkog fronta. Božidar Maslarić izrazio je to slijedećim riječima: »... Sada je najglavnije ujedinjenje sviju slavenskih naroda protiv općeg neprijatelja — fašizma. Ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca zbog opće borbe — to je glavni zavjet današnjeg dana...«⁴⁶ Ovaj poziv B. Maslarić odgovarao je osnovnoj paroli narodnooslobodilačke borbe, a koju je proglasila KPJ i Narodooslobodilački front: »Bratstvo i jedinstvo«. Time je zapravo upućen poziv i svim jugoslavenskim emigrantima u SSSR-u da se uključe u borbu na terenu gdje se nalaze i time pomognu i Sovjetskom Savezu, a i oslobodilačkom pokretu u Jugoslaviji.

Na drugom radio-mitingu u Moskvi 4. i 5. travnja 1942. ponovno su istupili predstavnici slavenskih zemalja. I ovog puta je istupao Božidar Maslarić te je pozvao svoje sunarodnjake u Jugoslaviji: »... Moramo učinite sve, da napregnemo naše snage, kako bi pomogli Crvenoj armiji. Ni jedan hitlerovski okupator ne smije biti prebačen iz Jugoslavije na sovjetsko-njemačku frontu. Svi oni moraju biti pokopani u Jugoslaviji«.⁴⁷ Ovo je samo jedan između mnogobrojnih dokaza odnosa jugoslavenske emigracije u Moskvi prema antifašističkoj borbi Sovjetskog Saveza. Oni su pozivali svoje i druge narode na mitinzima, na radiju i na stranicama organa Sveslavenskog komiteta časopisa »Slavjani«.

Jugoslaveni Oktobarci, koji su se nalazili u raznim krajevima SSSR-a, među prvima su zahtijevali da ih se primi u Crvenu armiju s kojom će braniti socijalizam. Iako su mnogi među njima bili već u poodmaklim godinama, a i slabog zdravlja i nisu bili obvezatni na mobilizaciju, ipak su tražili da kao dobrovoljci stupe u Crvenu armiju. Navest ćemo u tom smislu nekoliko karakterističnih primjera.

Roman Filipčev (Filipović) nakon povratka iz Španjolske u SSSR bio je na dužnosti zamjenika direktora Instituta inozemnih jezika u Moskvi. Početkom rata bio je teško bolestan.⁴⁸ Još se nije izliječio poslije oboljenja za vrijeme građanskog rata u Španjolskoj, a već je u lipnju 1941. godine napisao molbu da ga se primi u Crvenu armiju i pošalje na frontu. Početkom 1941. godine R. Filipčev je bio upućen u 5. diviziju narodnih dobrovoljaca⁴⁹ Frunzenskog rajona grada Moskve (kasnije je ta prozvana 113. pješadijska divizija). Tamo je vršio dužnost komesara obavještajnog odreda. Ova divizija je u studenom 1941. bila poslana u obranu Moskve, u to vrijeme jedan od najosjetljivijih i najvažnijih frontova. Bilo je to vrijeme kad se rješavala sudbina Moskve, kad su prvi fašistički tenkovi probili liniju obrane toga

---

⁴⁶ *Izvjestija*, Moskva, 12. kolovoza, 1941.

⁴⁷ Isto, 5. travnja 1942.

⁴⁸ To potvrđuje »Medicinska potvrda« od 19. III. 1941. koja se čuva u Dosjeu R. M. Filipčeva. (Autorova zbirka)

⁴⁹ Odredi narodnih dobrovoljaca (narodnije opolčenci) organizirani su u trenutku kad su se Hitlerove horde približavale Moskvi. Oni su bili sastavljeni od dobrovoljaca koji inače nisu podlijegali mobilizaciji u Crvenu armiju.

grada. Ova je divizija (desetkovana u borbi) herojski branila Moskvu. Prema svjedočenju bivšeg komandanta obavještajnog odreda, sada rezervnog pukovnika P. A. Dudkina (koji se je slučajno spasio) u sukobu prsa o prsa herojski je poginuo stariji politički radnik (po zvanju) Roman Filipčev.⁵⁰

U bitci za Moskvu u raznim jedinicama bilo je priličan broj Jugoslavena. Baš u to vrijeme je organ KPJ list »Borba« pisao: »Moskva je grobnica za njemačke imperijaliste.«⁵¹ Njihov poraz pred vratima Moskve imao je izvanredan moralizirajući utjecaj na razvitak partizanskog pokreta i narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji.⁵² U to vrijeme vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito govorio je svojim borcima: »Mi se trebamo ponositi što se borimo zajedno sa Crvenom armijom...«⁵³

Ljeti 1941. godine otišao je na Istočnu frontu Slovenac Radoslav Batagelj,⁵⁴ član RKP(b) od 1919. godine Oktobarac. On je nakon sudjelovanja u građanskom ratu živio i radio u SSSR-u. Mobiliziran je u Crvenu armiju 1941. godine Vorošilovgradskim RVK (Revolucionarni vojni komitet) u gradu Odesi, gdje je od 1926. godine prebivao sa svojom obitelji.⁵⁵ Kako se vidi iz dokumenata, bio je imenovan za načelnika štaba 1. specijalnog pješackog bataljona 10. specijalne pješadijske brigade. U proljeće 1942. godine bio je teško ranjen na ukrajinskom frontu. Nakon ranjavanja ljeti iste godine poslan je u Tbilis na kurs komandanata. Završio je kurs krajem rujna ili početkom listopada 1942. godine. Nakon toga je imenovan za komandanta bataljona u sastavu 1373. puka 416. pješadijske divizije, s kojim je poslan na zakavkasku frontu, gdje su se tada vodile najžešće borbe. Na ovoj fronti, osobito oko naseljenog punkta Kapustino,⁵⁶ vodile su se naročito žestoke borbe. U jednoj teškoj, višednevnoj borbi pao je, na čelu svog bataljona, junačkom srću. U izvještaju kojeg je dobila njegova supruga bilo je napisano vojničkim stilom: »Vaš muž kapetan Batagelj Radoslav Radoslavovič junački je poginuo 30. studenog 1942. godine u borbi za socijalističku domovinu vjeran svojoj vojničkoj zakletvi...«⁵⁷

Bivši komandant 6. posebne pješacke brigade Ferganskog fronta za vrijeme građanskog rata, a poslije rata narodni sudac u Moskvi, Jakob Cvejić (1890), rodom iz Gline, već prvih dana rata, iako bolestan, prijavio se je u Crvenu armiju. Iako već u godinama i slabog zdravlja bio je primljen u redove narodnih dobrovoljaca. Bio je ranjen u prvim borbama nedaleko od Moskve. Poslije izlaska iz bolnice, 9. listopada 1941. godine, ponovno je primljen u regularnu jedinicu Crvene armije. Nije imao sreću da se dugo bori.

⁵⁰ Arhiva O. J. Gubarove. Zena R. M. Filipčeva Gubarova Olga Jefimovna 1946. g. primila je službeni izvještaj u kojem je pisalo da je njen muž »propao bez vijesti 6. studenog 1941«. Ovako se je pisalo kada grob poginulog nije pronađen.

⁵¹ *Borba*, 25. XI 1941.

⁵² Isto, 26. XI 1941.

⁵³ Josip Broz Tito, *Borba za oslobođenje Jugoslavije (1941—1945)* knj. 1, Beograd, 1947, sp. 80

⁵⁴ Batagelj Radoslav (u SSSR-u Radoslav Radoslavovič) (1893—1942.)

⁵⁵ Pismo I. R. Batagelj autoru 20. II 1967. (Autorova zbirka).

⁵⁶ Veteran domovinskog rata u SSSR-u A. K. Užinski tragao je dugo godina za grobom R. R. Batagelja, te ga je 1966. pronašao na bratskom groblju spomenutog sela Kapustina. Vidi: Očak, *Jugoslavenski oktobarci. Likovi i sudbine*, 144—145)

⁵⁷ Izvještaj o herojskoj pogibiji Radoslava Batagelja, kapetana Crvene armije danas se čuva kod njegove kćeri Irine, koja živi u Odesi u SSSR-u

Već 17. siječnja 1942. godine bio je iznenada uhapšen. Poslije kratke istrage 24. ožujka osuđen je od vojnog tribunala grada Moskve. Tako je njegova ratna karijera bila završena. Nestao je u staljinskim čistkama, a da se pravi razlog do danas ne zna.⁵⁸

Na raznim frontovima domovinskog rata u sastavu Crvene armije od prvog dana nalazila se medicinska sestra i obavještajka za vrijeme građanskog rata, vojni liječnik 2. ranga Jelisaveta Matvejevna Berković Pisareva.⁵⁹ Ona je prošla borbeni put od Moskve do Beograda. Sudjelovala je u borbama na kalinjinskom, staljingradskom i bjeloruskom frontu. Sudjelovala je, sa svojom vojnom bolnicom, u oslobađanju gradova Orel, Brjansk i drugih. Već je u prvim borbama bila ranjena (kontuzija) i izgubila oko. Ali, poslije izlaska iz bolnice nastavila je rad. U ožujku 1942. godine je kao načelnik fizio-terapeutskog odjela evakuacione bolnice br. 1070 kao vojni liječnik 3. ranga dobila zvanje vojnog liječnika 2. ranga.

Od 30. kolovoza 1943. godine do 14. lipnja 1944. Berković-Pisareva je bila na dužnosti načelnika medicinske službe i načelnika odjela u raznim jedinicama. U potvrdi koju je dobila za svoj rad rečeno je: »Za vrijeme rada u vojnoj bolnici dobila je 6 pohvala zbog nježnog odnosa i izvanredne pažnje prema ranjenicima. Major medicinske službe J. Berković-Pisareva mnogo puta je davala krv ranjenim borcima. U sustavnoj atestaciji višeg štaba dana joj je slijedeća karakteristika: 'Drugarica Berković je visokokvalificirani liječnik terapeut. Ona vlada neiscrpnom energijom, radi danonočno po 15 sati. Ima vrlo dobre administrativne i organizatorske sposobnosti'«. ⁶⁰ Ovo nije bila jedina pozitivna karakteristika Jelice Berković, majora Crvene armije. Za ustrajnost i zasluge u borbi odlikovana je Ordenom domovinskog rata 1. stupnja i mnogim medaljama.

U rujnu 1944. godine, nakon ponovnog ranjavanja major Berković-Pisareva pozvana je u Glavnu vojnu medicinsku upravu ministarstva obrane SSSR-a, u Moskvu. Odatle je upućena kao vojno-medicinski instruktor u Narodnooslobodilačku armiju Jugoslavije. U arhivi Sanitetske uprave Generalnog štaba Sovjetske armije sačuvala se karakteristika koju je dobila za svoju uspješnu službu kao medicinski instruktor u Jugoslavenskog narodnoj armiji od 1944. do 1946. godine. Dokumentat je potpisao tadašnji načelnik saniteta Jugoslavenske narodne armije general-major Gojko Nikoliš. U toj karakteristici je napisano: »Major medicinske službe Crvene armije Berković Jelisaveta Matvejevna radila je u Jugoslaviji od decembra 1944. godine na organizaciji lako ranjenih i organizaciji fizioterapije.

Blagodareći upornom požrtvovanom radu drugarica Berković je u Pančevu stvorila prvu u našoj armiji i prvu u Jugoslaviji vojnu bolnicu lako ranjenih. U radu na organizaciji ove bolnice drugarica Berković ispoljila je

---

⁵⁸ 28. prosinca 1956. g. njegova supruga je dobila dokumenat u kojem je bilo rečeno »Sudsko djelo optuženog Cvejića Jakova Petroviča je ponovno preispitano u Prezidiumu Moskovskog gradskog suda 22. studenog 1956. godine. Osuda Vojnog tribunala grada Moskve od 24. ožujka 1942. godine Cvejića Jakova Petroviča, rođenog 1890. godine se odmjenjuje te se sudski proces zbog pomanjkanja krivice prekida«. (Potvrda Moskovskog gradskog suda. Obiteljski arhiv N. J. Cvejić. (Autorova zbirka)

⁵⁹ O Jelici Perković — u SSSR-u Jelisaveta Matvejevna Berković — Pisareva. Vidi: Očak, Jugoslaveni u Oktobru, Beograd 1967.

⁶⁰ Ova se karakteristika čuva u autorovoj zbirci.

nevjerojatne organizacione sposobnosti, duboko poznavanje posla, iskrenu ljubav prema svom pozivu i nevjerojatnu radinost. U taj je posao drugarica Berković uložila sve svoje znanje, umijeće, iskustvo i shvaćanje naših potreba. Sa rezultatima svog rada drugarica Berković može da se ponosi. Ponositi se ovom primjermom bolnicom možemo i mi. On će ostati kod nas kao primjer po kojem ćemo mi organizirati u buduće vojne bolnice. U ovim će se bolnicama liječiti mnogi naši lako ranjeni. Ove će im bolnice pomoći da brže ozdrave i da se vrate u stroj.

Mlada medicinska služba naše mlade armije sačuvaće duboku zahvalnost prema organizatoru naše prve bolnice lako ranjenih — drugarici Berković.«⁶¹

Berković je, kao medicinski instruktor Crvene armije, u Jugoslaviji također odlikovana mnogim jugoslavenskim visokim ordenom: Orden zasluga za narod 1. stupnja, kako je rečeno u specijalnom naređenju, ovo je odlikovanje dobila »za posebne zasluge u borbi protiv zajedničkog neprijatelja SSSR-a i Jugoslavije — hitlerovske Njemačke.«⁶²

Kao obavještajac u Odesi djelovao je Gustav Cilinić — u SSSR-u zvan Matvej Ivanović Cilin.⁶³ Poslije sudjelovanja u oktobarskoj revoluciji ostao je u SSSR-u. Uoči rata poslan je u obavještajnu školu u Moskvu. Za vrijeme rata kad je Odesa, gdje je Cilinić živio, bila okupirana Rumunjima zbog »bolesti« nije napustio grad. Liječnici su ustanovili »akutnu bolest živaca«. Kad je ozdravio obratio se okupatorskoj fašističkoj vlasti s molbom da mu dozvole otvaranje trgovine. Nakon mnogih provjeravanja rumunjska siguranca (služba sigurnosti) dala mu je dozvolu da može otvoriti trgovinu. Prodavao je živežne namirnice i drugu robu. Jednoga dana ga je posjetio drug Golubenko. Znali su se još iz Čeke (Sovjetske obavještajne službe). Ovaj također nije napustio Odesu, izjavio je Rumunjima da se »nije htio evakuirati«, da mu je »dosta sovjetske vlasti«. Bavio se također »trgovinom«, a zapravo je bio Cilinićeva veza s ilegalnim partijskim sekretarom odeske oblasti Lazarrenkom, koji se skrivao u odeskim katakombama. Cilinić je od zarobljenih rumunjskih vojnika dobivao razne vojne podatke. Svaki podatak je već isti dan odlazio u odeske katakombe. Osim toga opskrbljivao je ilegalce i partizane hranom... Cilinić se je time bavio od 1941. godine, kad su došli okupatori, do dolaska Sovjetske armije i povratka sovjetske vlasti u Odesu 1944. godine. O umješnosti vršenja obavještajnog zadatka svjedoči činjenica da od početka do kraja rata nije bilo ni jedne izdaje. To mu je velika zasluga.

Mihail Radionović Oktobarac, u početku rata bio je stariji politički rukovodioc vojne bolnice u Moskvi. Od 1943. godine kapetan je Crvene armije. Iste godine bio je imenovan za komandanta bataljona u 1. jugoslavenskoj brigadi, koja je formirana krajem 1943. godine u SSSR-u od bivših emigranata, a među njima i sudionika građanskog rata u Rusiji, od Jugoslavena — radnika u Iranu i bivših zarobljenika.

U toj istoj brigadi bio je komesar Oktobarac Dimitrije Georgijević, koji se iz Španjolske vratio u SSSR. On je odmah od početka rata dio mobiliziranih snaga.

⁶¹ Original se nalazi u arhivi sanitetskog odjela Generalnog štaba Ministarstva obrane SSSR u Moskvi.

⁶² *Politika* 14. V 1945. U vezi s 50-godišnjicom velike oktobarske socijalističke revolucije 1967. g. M. Berković-Pisareva nagrađena je Ordenom »Trudovogo Krasnogo Znamenja« (Vedomosti Prezidiuma Vjrhovnog Sovjeta SSSR, No-44, 1. XI 1967., 289)

⁶³ I. Očak, Jugoslavenski Oktobarci, 150—151

ran u specijalne jedinice Narodnog komesarijata unutrašnjih poslova (NK VD) u vojnom zvanju kapetana. Zatim je, dok nije dospio u 1. jugoslavensku brigadu, bio u štabu formiranja inostranih jedinica koje su se organizirale u SSSR-u za vrijeme rata.⁶⁴ Iz ovog štaba poslan je za komesara 1. jugoslavenske brigade. U Jugoslaviju je D. Georgijević došao na čelu 1. jugoslavenske brigade formirane u SSSR-u u činu majora.⁶⁵ Zajedno s D. Georgijevićem od 1941. godine u jedinicama NKVD u Kujbiševu služili su Robert Rinaldo, Andrija Milić i Svetozar Čakmak.⁶⁶ Prva dvojica su se vratila iz Španjolske u SSSR. U 1943. godini oni su bili upućeni u Jugoslaviju. 1. jugoslavenska brigada je bila uključena u 30. diviziji NOV i POJ i sudjelovala u završnim operacijama na sremskom frontu.

Oktobarac Georgije Tanackević rođen je u selu Tenj, nedaleko Kragujevca. Nakon građanskog rata ostao je živjeti u SSSR-u. Do napada na Sovjetski Savez i početka domovinskog rata bio je predsjednik Konovalovskog seoskog sovjeta. Kad je započeo rat umjesto u pozadinu prijavio se u vojnu jedinicu. To je bio vod udarnog bataljona Volokonovskog rajonskog odjela NKVD.⁶⁷ To je bila specijalna jedinica u sastavu Crvene armije. Kasnije se borio na staljingradskom frontu, a sudjelovao je i u borbama za oslobođenje Krima. Bio je teško ranjen 1944. godine za vrijeme obrane Sevastopolja. Nakon ozdravljenja bio je u obalnoj obrani, a demobiliziran je iz vojske u prosincu 1945.⁶⁸ Nakon demobilizacije vratio se u svoj kolhoz gdje je radio kao predsjednik kolhoza sve do umirovljenja.

Slovenac Josip F. Arnič iz s. Luči, ratni zarobljenik, za vrijeme građanskog rata borio se u Čapajevskoj 25. pješadijskoj diviziji, a zatim u Moskovskoj ČEKA. Poslije građanskog rata radio je kao željezničar u SSSR-u. Na početku rata prijavio se kao dobrovoljac u Crvenu armiju u kojoj je prošao dugačak porbeni put. U studenom 1941. godine sudjelovao je u borbi za obranu Moskve. Zatim se borio u Staljingradu i u redovima Crvene armije sudjelovao u napadu na Berlin.⁶⁹

Ovaj spisak o bivšim sudionicima građanskog rata i oktobarske revolucije, u domovinskom ratu SSSR-a i borbi protiv fašizma mogao bi se produžiti. Ali to nije bitno. Važnije je naglasiti da su se Jugoslaveni — bivši su-

---

⁶⁴ U SSSR-u je početkom rata bilo formirano nekoliko inozemnih jedinica: poljska, čehoslovačka i jugoslavenska. Komandant štaba inozemnih jedinica je bio general Žukov.

⁶⁵ Branko J. Krkeljić, n. dj., 178. D. Georgijević je umro 1959. u činu general-potpukovnika JNA

⁶⁶ Vidi: Pismo S. Čakmaka — Tereziji Čakmak iz Beograda 27. V. 1957. (Autorova zbirka)

⁶⁷ Partijski arhiv Volokonovskog rajonskog komiteta KPSS. Osobna karta G. A. Tanackevića, Pismo G. A. Tanackevića — I. Očaku. (Autorova zbirka)

⁶⁸ Partijski arhiv Belgorodskog obkoma KPSS, dosje G. A. Tanackevića. U potvrdi izdanoj u bolnici stoji da je Tanackević Grigorije Lazarević »...bio na liječenju v/č pp 52447 od 27. 04. 1944. do 15. 06. 1944. zbog slijepog ranjavanja pušćanim metkom u lijevo bedro i udara lijevog koljena...« (Partijski arhiv Belgorodskog obkoma KPSS, Spravka. Polevaja počta No 52447)

Za sudjelovanje u domovinskom ratu odlikovan je medaljom »Za bojeviye zaslugi« i »Za pobjedu nad Germanijej«. G. A. Tanackević je u vezi sa 50-godišnjicom velike oktobarske socijalističke revolucije 1967. godine bio nagrađen ordenom »Bojevogo Krasnogo Znamenija« (Vidi: Vedomosti Prezidijuma Vjehovnogogo Sovjeta SSSR, No 44, 1. XI 1967, sp. 88)

⁶⁹ TV-15, Ljubljana 20. II 1968.

dionici Oktobra opet našli u prvim redovima zaštitnika Sovjetskog Saveza. Oni su i ovaj puta pokazali svoju internacionalizam boreći se i ginući za obranu socijalizma, braneći Sovjetsku državu.

Rame uz rame s njima su bili i jugoslavenski komunisti — politički emigranti u SSSR-u.

Nikola Bagar poginuo je kao oficir Crvene armije u borbi za Budim-Peštu. Komunisti August Feljc i Koloman Kučan, također su poginuli na fronti. Koloman Sigjmut je bio komesar jednog artiljerijskog divizionu, Vlahov Gustav — kapetan u vojsci NKVD.⁷⁰

U borbama za Staljingrad sudjelovao je također Arsenije Vidak (zvani, u SSSR-u, Salamatin).

Stevo Baloković (Balšić) branio je 1941. godine Harkov. Tamo je u herojskoj borbi i poginuo. Georgije Petrić i Ivan Potočnjak⁷¹ kao i mnogi drugi prošli su borbeni put u sastavu Crvene armije od Krima do Berlina.

Svetozar Jovanović (pseudonim Barišić) bio je član CK KP Srbije. Poslije sudjelovanja u građanskom ratu u Španjolskoj vratio se u SSSR. Početkom rata poginuo je negdje kod Kijeva.

Bela Kovač iz Vojvodine u jesen 1944. godine radio je kao prevodilac u 219. sibirskom puku. Zajedno s jedinicama Crvene armije vratio se u Jugoslaviju krajem 1944. godine.⁷²

Sastavni dio fronta domovinskog rata bilo je široko razgranati partizanski pokret na privremeno okupiranom teritoriju SSSR-a (Ukrajina i Bjelorusija). U redovima ukrajinskih i bjeloruskih partizana bilo je nekoliko stotina Jugoslavena.⁷³

Jedan od takvih je bio bivši Oktobarac Mile Javorin,⁷⁴ koji je nakon građanskog rata ostao u Sovjetskoj Rusiji i zaposlio se kao željezničar. On je zajedno s čitavom obitelji sudjelovao u partizanskom pokretu Bjelorusije. Prema izjavi bivšeg rukovodioca partizanskog pokreta Kalinkovskog rajona I. S. Onufrijeva⁷⁵ obitelj Javorina (žena i sinovi Vladimir i Ignat i kćeri Ljuba i Sofija) sakupljali su podatke o protivniku i sustavno ih predavali partizanskom odredu »Za domovinu«, dakle, bili su obavjetšajci Crvene armije.

---

⁷⁰ Sjećanja N. Rukavine na magnetofonu 1966. (Autorova zbirka)

⁷¹ Prema izjavi N. Kovačevića (Autorova zbirka)

⁷² Arhiv Instituta za radnički pokret Hrvatske (AIRPH), f. GM Bela Ilija Kovač, str. 14

⁷³ Vidi: I. D. Očak, Učastije jugoslovov v partizanskom dviženii SSSR v godi vtoroj mirovoj vojny (1941—1945.) Zb. *Slavjanskije issledovanija* Lenjinizdat, 1966.

⁷⁴ U sovjetskim dokumentima — Javorin Mina Abramović 1896. godine rođen u Hrvatskoj (Lika). Zarobljen je u Rusiji u maju 1916. godine. Poslije 1917. godine ostao je u Sovjetskoj Rusiji. Tamo se i oženio. Za građanskog rata pomagao je boljševicima — prevezio preko Dnjepra odrede, ali je uskoro zbog suradnje s boljševicima morao bježati u selo Bulavki Kalinkovskog rajona, gdje je ostao živjeti.

⁷⁵ Pismo I. S. Onufrijeva — I. Očaku od 27. VII 1965. i pismo M. A. Javorina od 17. IV. 1965. (Autorova zbirka)

Pismo M. A. Javorina — I. Očaku 17. IV. 1965. Javorin je priložio u pismu dva izreska iz novina *Za komunizam* organa Kalinovickog seoskog partijskog komiteta Komunističke partije Bjelorusije od 25. IX. 1964. godine, a u kojima se spominje on i kćerka.

Dva sina Milana Javorina — Vladimir i Ignat bili su kasnije obavještajci u regularnim jedinicama Crvene armije. Ignac Javorin je poginuo 1945. godine. Za sudjelovanje u domovinskom ratu Javorini su bili odlikovani.

Odredbom Prezidiuma Vrhovnog Sovjeta SSSR-a od 16. svibnja 1965. godine M. A. Javorin i njegova kćer Ljuba bili su odlikovani: Ljuba medaljom »Za ortagu«, a sin Ignac bivši partizan 99. Kalinkovičevske brigade medaljom za »bojevijske zasluge«. Nakon rata Javorin je produžio svoj rad u SSSR-u kao željezničar.⁷⁶

Završavajući ovu kratku povijest sudjelovanja Jugoslavena Oktobaraca-internacionalista u domovinskom ratu Sovjetskog Saveza, valja reći još nešto o ovome problemu. Radi se o drugom pokoljenju bivših sudionika oktobarske revolucije — djeci Oktobaraca koja su rođena u SSSR-u, a za vrijeme rata su se borili zajedno sa svojim očevima na frontovima domovinskog rata protiv fašizma.

Jugoslavenski emigrant u SSSR-u V. Bojko pisao je 23. ožujka 1942. godine G. M. Dimitrovu: »Sad se u Moskvi nalazi sin druga Valtera — Žarko Valter. (Valter je bio pseudonim komandanta Vrhovnog štaba NOV i POJ Oktobarca Josipa Broza Tita' — primjedba I. O.) Preko četiri mjeseca on se nalazio na fronti kod Moskve. Minska krhotina raznijela mu je 23. prosinca desnu ruku, pa se do 20. veljače nalazio u bolnici. On je nakon izlaska iz bolnice, 20. veljače, demobiliziran iz Crvene armije kao invalid druge grupe.

S obzirom na gore izloženo, molim vaše rješenje za opskrbu Žarka Broza u menzi Kominterne, te za izdavanje civilnog odijela, jer je on izašao iz bolnice u iznošenoj crvenoarmijskoj uniformi. A što je najglavnije, s obzirom na njegovu budućnost uputite ga u školu KIM (Komunističke omladinske internacionale — I. O.) zbog političke naobrazbe, jer je on nesposoban za fizički rad, te kako bi mogao biti koristan SKM Jugoslavije i SKPJ.«⁷⁷

Komunist Nikola Rukavina, sin sudionika Oktobra, došao je u SSSR iz Španjolske. On je pošao na frontu kada je započeo rat SSSR-a s Finskom. Od tada ostao je u Crvenoj armiji. Već prvih dana domovinskog rata bio je na fronti. U bitci za Staljingrad bio je komandant udarnog bataljona. Tamo je teško ranjen. Poslije bolnice upućen je u 1. jugoslavensku brigadu i s njome se vratio u Jugoslaviju.⁷⁸

Mnogi su od njih dali svoje živote za Sovjetski Savez. Navest ćemo imena onih koja smo uspjeli doznati. Takav je bio Georgi Georgijević — sin Dimitrija Georgijevića. Za vrijeme rata on se je nalazio na lenjingradskoj fronti. Poginuo je 1943. godine oko Poltave.⁷⁹ Sin Oktobarca Genadija Markovića — Aleksej bio je po činu stariji lajtnant. Poginuo je u borbama za Voronež.⁸⁰ Mlađi lajtnant Vječeslav Srđić, sin Danila, komandanta korpusa Crvene armije, poginuo je 1944. godine oko Narve. Danica Stojanović, kći heroja gra-

---

⁷⁶ Prema tvrdnji M. A. Javorina u Lici su poginuli za NOB-a njegovi roditelji i braća. (Pismo M. A. Javorina od 17. IV. 1965.)

⁷⁷ Autorova zbirka

⁷⁸ Sjećanje N. Rukavine. Magnetofonski zapis (Autorova zbirka)

⁷⁹ Kod Ljudmile Aleksandrove Georgijević sačuvala se potvrda o pogibelji sina Georgija (Autorova zbirka)

⁸⁰ Izjava oca Genadija Markovića (Autorova zbirka)

đanskog rata na dalekom Sjeveru Andrije Stojanovića, kao i sin Dubravčića poginuli su u domovinskom ratu Sovjetskog Saveza.

Prema tome, može se reći, da su jugoslavenski Oktobarci i njihova djeca bili neposredni sudionici i zaštitnici Sovjetske zemlje u domovinskom ratu.

*Povratnici — Oktobarci u redovima narodnooslobodilačke borbe
i socijalističke revolucije 1941—1945.*

Kao što je poznato u travnju 1941. godine njemačke i talijanske fašističke horde okupirale su Kraljevinu Jugoslaviju. Odmah nakon toga fašisti su pristupili komadanju zemlje u korist Mađarske, Bugarske, Italije i Njemačke. Nakon okupacije proglašene su marionetske države: Pavelićeva ustaška tzv. NDH, Nedićeva Srbija i kvislinske države u Sloveniji i Crnoj Gori. Buržoaske stranke i njeni lideri ili su prešli u službu okupatora ili su prestale da postoje. Jedina organizirana snaga koja se je suprotstavila okupatoru i povela nacionalno-oslobodilačku borbu bila je Komunistička partija Jugoslavije. Borba u Jugoslaviji vođena je pod parolom nacionalnog oslobođenja i bratstva i jedinstva. To su bile ujedno parole Narodnog fronta, koji je okupljao narod, sve patriote, bez razlike na vjeru, nacionalnost i politička uvjerenja. Upravo pod takvom frontovskom patriotskom parolom KPJ je uspjela podići sve narode u opći jugoslavenski ustanak 4. srpnja 1941. godine protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu ustaša, četnika i bijele garde, za nacionalno i socijalno oslobođenje zemlje. Već u toku 1941. godine u mnogim krajevima zemlje organizirani su partizanski odredi, koji su postupno prerastali u organizirane čete, bataljone, brigade, divizije i korpuse. Jugoslavenska narodna armija pod kraj rata imala je preko 800.000 boraca. Paralelno sa stvaranjem partizanskih jedinica i narodne vojske rušena je stara vlast koja je nakon okupacije prešla u službu okupatora. Tako su već od 1941. godine organizirani Narodno-oslobodilački odbori koji će kao organi Narodnog fronta — organi vlasti i njenih političkih tijela Antifašističkih vijeća narodnog oslobođenja prerasti i postati organi narodne vlasti, a nakon formiranja najviših političkih tijela na Drugom zasjedanju AVNOJ-a, postati njihovi politički izvršioци — državna vlast.

Zanimljivo je istražiti i sagledati kako su se u novonastaloj situaciji u zemlji nakon okupacije ponijeli bivši sudionici oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji. Poznato je iz literature⁸¹ kako su se ponašali nakon povratka u zemlju povratnici iz Sovjetske Rusije. Jedan dio se je odmah uključio u rad KPJ i sudjelovao aktivno u redovima radničkog i komunističkog pokreta. Najveći dio povratnika se politički izolirao ili pritajao i čekao trenutak da se aktivira. Dakako, bilo je takvih koji su »prezreli ideale mladosti«, prešli u službu klasnom neprijatelju. Ali to su bile rijetke iznimke. Sve ove kategorije Oktobaraca bili su nakon povratka u zemlju za policiju sumnjivi i kao takvi pod postojanom kontrolom policije, žandara i vlasti koja ih je često progonila i hapsila. U svakom slučaju imali su uvijek velike neprilike. Najaktivniji među njima bili su primorani da napuste zemlju i odu u emigraciju, u SSSR.

---

⁸¹ Očak, U borbi za ideje Oktobra. Jugoslavenski povratnici iz Sovjetske Rusije (1918—1921.) Zagreb, 1976.

Naročito teška situacija nastala je za Oktobarce okupacijom zemlje, jer se nova fašistička vlast odmah okomila na one koji su bili poznatiji i u njihovoj evidenciji. Stoga za mnoge već prvih dana okupacije nije bilo alternative, morali su se skrivati i koliko im je to bilo moguće sami organizirati prve partijske odrede u svome kraju. Za mnoge je napadaj fašističkih horda bio signal za mobilizaciju za borbu protiv fašističkih okupatora na svom vlastitom terenu, u svom selu, mjestu ili gradu. Oni su na svoj račun shvatili riječi iz poziva KPJ u kojem je pisalo da naša borba treba da bude pomoć Crvenoj armiji.⁸² Zato onaj dio Oktobaraca koji je bio uzrastom i zdravljem u stanju uključiti se u borbu, našao se u prvim redovima ustanika, organizatora i rukovodilaca narodne vlasti.

Prema tome, nije slučajno da su u toku ljeta i jeseni 1941. godine za vrijeme dizanja ustanka u zemlji i stvaranja prvih partizanskih odreda poginuli poznatiji Oktobarci. Da spomenemo samo neka imena Lazar Vukičević, kojeg je beogradska policija dobro poznavala i progonila od vremena njegovog povratka iz Sovjetske Rusije. Nijemci ga hapse ljeti 1941. godine. Ubijen je u logoru na Banjici.⁸³ Zdravko Granić koji je bio uoči rata partijski radnik uhapšen je ljeti 1941. i ubijen u logoru u Beogradu.⁸⁴ Drago Benčić iz Melenaca ubijen je zajedno sa sestrom.⁸⁵ Lazar Blažić, bivši sekretar partijske organizacije u rodnom Kumanovu ubijen je 1941. godine.⁸⁶ Vuković Mato, član Okružnog komiteta KPJ za Sjeverni Banat ubijen je od mađarskih fašista u listopadu 1941. u zloglasnoj tzv. žutoj kući u Subotici.⁸⁷ Stevo Šabić iz Daruvara, nakon povratka iz Sovjetske Rusije, pod utjecajem Josipa Broza postaje 1923. godine član KPJ. Odmah nakon okupacije uhapšen je kao član Okružnog komiteta KPH za križevačko-bjelovarsku županiju i odveden u logor u Koprivnicu, odakle je prebačen u zloglasni Jasenovac, gdje je 1941. godine ubijen.⁸⁸ Pavel Papić iz Podgorja kraj Marije Bistrice nakon povratka je politički djelovao u svome kraju. Dolaskom ustaša među prvima je mučki ubijen. Sava Lazić, kojeg je Nikola Grulović smatrao »istaknutim učesnikom oktobarske revolucije«⁸⁹ poginuo je u borbi 1941. godine na Skalama oko Niša.⁹⁰ Božo Nikola-jević iz Čente strijeljan je 1941. godine. U borbi ili u logorima poginuli su i ovi Vojvođani — Oktobarci: Mihail Timok, Joca Ninkov, Dušan Buača, Radovan Kozarević, Šandor Heretok, Lazar Bugarski, Čeh Koralj⁹¹ itd.

Slovinci Franc Vidmar iz Olševska (nedaleko Kamnika) i Petar Zlatanar iz Godiča strijeljani su 1941. godine. Joža Ažman ubijen je zajedno s čitavom obitelji u kolovozu 1941, dok je Rajko Osterc odveden u koncentracioni logor Dachau, gdje je mučen i ubijen.⁹²

---

⁸² Proglas CK KPJ povodom hitlerovskog napada na SSSR. Ferdo Čulinović, Dokumenti o Jugoslaviji. Zagreb, 1968., 437

⁸³ Vojvodina u borbi. Novi Sad, 1963., 49

⁸⁴ Izjava Nikole Kovačevića — I. Očaku 28. II 1965. (Autorova zbirka)

⁸⁵ Izjava M. Morovića iz Zrenjanina — I. Očaku, 13. II. 1967.

⁸⁶ Građa za istoriju radničkog pokreta KPJ u Vojvodini 1918—1928. Sremski Karlovci, 1966., 244

⁸⁷ Spisak učesnika u Oktobarskoj revoluciji u Velikom otadžbinskom ratu u SSSR-u. Novi Sad 1967., 74 (Rukopis)

⁸⁸ Josip Broz Tito, Sabrana djela. knj. 2, Beograd, 1977., 362

⁸⁹ Nikola Grulović, Jugoslaveni u ratu i Oktobarskoj revoluciji, Beograd, 1962., 222, 240

⁹⁰ Izjava N. Kovačevića — I. Očaku 28. II 1965. (Autorova zbirka)

⁹¹ Vojvodina u borbi, 46

⁹² Izjava Dušana Kermavnera — I. Očaku 15. III 1965.

Crnogorac dr Petar Ž. Dragović ubijen je u Beogradu u prosincu 1941.⁹³ Bosanca Antuna Kamenjaševića iz Tuzle objesile su ustaše.⁹⁴

Ovaj spisak je, naravno, nepotpun, ali uvjerljivo dokazuje da su se fašisti svirepo okomili već prvih dana na Oktobarce, shvaćajući da su im oni ljuti neprijatelji.

Prvo mjesto među Oktobarcima u redovima boraca narodno-oslobodilačkog rata pripada Josipu Brozu Titu. On je odmah nakon povratka iz Sovjetske Rusije, 1921. godine, kao član KPJ širio ideje Lenjina i oktobarske revolucije koja je prema njegovim riječima »bila plamen koji je u srcima stotine milijuna eksploatiranih i ugnjetenih u čitavom svijetu zapalio revolucionarni duh«. Josip Broz je te ideje širio između dva rata, boreći se za čistoću i revolucionarnost KPJ na VIII. zagrebačkoj partijskoj konferenciji. Njegova borba postaje još odlučnija nakon petogodišnje robije i poslije hapšenja 1937. godine generalnog sekretara CK KPJ M. Gorkića, kad je čitav teret Partije pao na njegova leđa, a trebalo je da spasi KPJ od pokušaja Staljina da je likvidira, nakon likvidacije većine članova njenog CK. Titu je uspelo da uoči rata učvrsti redove KPJ i stvori jak avangardni odred sposoban za pripremu i podizanje ustanka u prvim danima rata, kada je zemlja ostala bez vlade, bez armije, okupirana i prepuštena njemačko-talijanskim fašističkim hordama i njihovim ustaškim, četničkim i drugim slugama. Tito je 1941. na čelu CK KPJ, na čelu nadnaravne borbe koju je povelja Partija. On je Vrhovni komandant narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, na čelu vojske koja na kraju rata ima u svom sastavu četiri armije s 52 divizije, 23 samostalna bataljona i 107 partizanskih odreda, ukupno 800.000 boraca.

Zajedno s Titom Oktobarci su u redove boraca unosili duh Oktobra, iskustvo građanskog rata u Rusiji i Španjolskoj. Taj duh se manifestirao u načinu života, taktici borbe, u običajima i melodijama pjesama koje su pjevali ruski partizani u dane građanskog rata, dakako prefrazirani u novim uvjetima. Zato nije slučajno da je 7. studenog praznik oktobarske revolucije postao jedan od najvažnijih praznika jugoslavenskih partizana. O tome je pisao u uvodniku list, organ KPJ za Vojvodinu »Naša borba« 7. studenog 1943. godine: »Veliki Oktobar nije praznik samo sovjetskog naroda, već svih ostalih naprednih i slobodoljubivih ljudi svijeta, jer je on slomivši ropske lance koji su do kostiju stezale radni narod Rusije, snažno udario i po ugnjetačima ostalih zemalja. Oktobarska revolucija ukazala je put svim ugnjetenima kojim se mora ići da bi se došlo do potpunog oslobođenja. Zato je 7. novembar i naš praznik, on je praznik svih onih koji vole slobodu i bore se za napredak, koji mrze sile mraka i bore se protiv njih...«⁹⁵

Nakon napada fašističkih horda na SSSR, 22. lipnja 1941. godine, CK KPJ šalje svoje najjače kadrove u razne krajeve zemlje da pripreme narod za borbu i oslobođenje zemlje i za pomoć Crvenoj armiji.

U Srbiju CK KPJ šalje Rodoljuba Čolakovića, Sretena Žujevića, Oktobarca Nikolu Grulovića i druge sa zadatkom da pripremaju za ustanak — da orga-

⁹³ Niko S. Martinović, *Peredovije pisatelji Černogorii i Sovjetskaja Rosija* *Russkaja literatura*, No 8, 1968., 150

⁹⁴ Jugoslovani v Oktobru, 420

⁹⁵ *Naša borba*, br. 8—9, novembar 1943.

niziraju diverzantske grupe i partizanske odrede.⁹⁶ Uskoro je nakon poziva na ustanak i nakon povijesnoga savjetovanja u Stolicama u Srbiji organiziran Glavni štab narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Srbije. Uz druge, članom štaba je bio i Nikola Grulović. On je bio zadužen za organiziranje partizanskih odreda. Bogato iskustvo koje je stekao za građanskog rata u Caricinu, gdje je on u 1. jugoslavenskom komunističkom puku bio komesar, poslužio mu je kod formiranja partijskih organizacija, nakon povratka iz Sovjetske Rusije. A kada je u jesen 1941. godine bila organizirana tzv. »Užička republika« pri oslobođenju teritorija u Srbiji, N. Grulović je postao i član inicijativnog odbora Glavnog narodnooslobodilačkog odbora za Srbiju.

Poslije povlačenja partizanskih jedinica iz Srbije, krajem 1941. godine, Grulović je postao član ekonomskog odsjeka Vrhovnog štaba NOAJ, ali je uskoro upućen u Vojvodinu zbog rada na organizaciji partizanskih odreda. Ovdje je djelovao kao komesar Fruškogorskog odreda i jedan od rukovodilaca Oblasnog komiteta KPJ za Vojvodinu.

Kada je 1942. godine organiziran opće politički organ Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) N. Grulović je postao vijećnikom tog najvišeg političkog organa Narodne fronte narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine, zatim je izabran za prvog predsjednika. Iste 1943. godine N. Grulović je član Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu.⁹⁷ Nosilac je »Partizanske spomenice 1941.« i niza odlikovanja, nosilac je i sovjetskog ordena »Krasnaja zvjezda«.

Prema tome, N. Grulović je bio jedan od organizatora narodnooslobodilačke borbe i narodne vlasti u Jugoslaviji.

Kad je riječ o Vojvodini, valja reći i slijedeće. Povodom 50-obljetnice oktobarske revolucije u Jugoslaviji, sastavljeni su spiskovi živih u to vrijeme Oktobaraca. U Vojvodini je tada živjelo 599 oktobaraca.⁹⁸ Za NOR-a, veliki dio je djelovao u mnogim partizanskim odredima. Neki nisu ušli u ovaj spisak. Poznata je akcija, koju je u kolovozu 1941. godine organizirao Oblasni komitet KPJ za Vojvodinu za spašavanje 32 robijaša u Sremskoj Mitrovici.⁹⁹ U ovoj su se akciji kopanjem tunela spasili i priključili partizanskom odredu u Fruškoj gori. U toj grupi bio je i poznati atentator na regenta Aleksandra Karađorđevića 1921. godine Oktobarac Spasoje Stejić. On je nakon atentata

---

⁹⁶ Josip Broz Tito, Sjećanje iz dana oslobodilačkog rata i revolucije. Četrdeset godina. Zbornik sećanja aktivista jugoslavenskog revolucionarnog radničkog pokreta. Knj. 5, Beograd, 1961., 6

⁹⁷ Poslije pobjede 1945. godine, Grulović je zauzimao vrlo visoke državne i partijske dužnosti. Bio je poslanik u Finskoj, član CK KPJ i predsjednik Republičkog vijeća narodnog oslobođenja Srbije. Umro je 1959. godine. (Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb, MCML VIII, 632; Ko je ko? Beograd, 1957., 226. In memoriam, Nikola Grulović. Zbornik za društvene nauke, Novi Sad, 1959., 22 Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941—1945. Novi Sad, 1984., 98

⁹⁸ Spisak učesnika oktobarske revolucije Vojvodine, Novi Sad, 1967. Šapirogrfski ekzemplar. U taj spisak uključeno je i 147+5 sudionika Oktobra iz Historijskog arhiva Bele Crkve i Pačeva. (Informator, sveska 7. Učesnici oktobarske revolucije i odjeci Oktobra prema dokumentaciji Istorijskog arhiva Pančevo 1917—1967. Bela Crkva-Pančevo 1967.)

⁹⁹ Paško Romac, Begstvo iz Mitrovačke kaznionice i odlazak u partizane. Četrdeset godina (dalje Četrdeset godina), knj. 7, Beograd, 1961., 481—485

osuđen na smrt, a kasnije mu je kazna zamijenjena doživotnom robijom u Sremskoj Mitrovici. Nakon bijega iz kaznionice Spasoje Stejić je izabran za komandira partizanskog odreda i uspješno se borio do 1943. godine, kad je poginuo za vrijeme pete ofenzive na putu između Pive i Sutjeske.¹⁰⁰

U spomenuti spisak nije ušao također Stevan Divnin (Baba) seljak iz Žabalja. Nakon povratka iz Sovjetske Rusije 1920. godine Divnin je odmah postao član KPJ. U razdoblju između dva rata djelovao je aktivno kao komunist, pa je mnogo puta bio hapšen.¹⁰¹ Krajem kolovoza 1941. godine bio je sekretar Žabaljskog kotarskog komiteta.¹⁰² U prosincu 1941. organiziran je štab koji je rukovodio oružanim grupama u selima: Čurug, Nadalj, Đurđevo i Gospođinci, od čega je organiziran prvi Šajkaški partizanski odred kao najveći borbena jedinica u Bačkoj. Taj je odred imao 53 borca. Komandir tog odreda postao je Stevan Divnin (Baba), a politički komesar Đula Molnar — Brasa.¹⁰³ U listopadu 1942. godine S. Divnin je bio teško ranjen i zarobljen. Shvaćajući šta ga čeka on je rastrgao vlastitu ranu i umro u teškim mukama na putu za Novi Sad.¹⁰⁴ Posmrtno je, poslije rata, proglašen narodnim herojem.¹⁰⁵

Za vrijeme NOR-a u borbu su se dizala cijela sela i krajevi. Takav je slučaj bio s ustankom sela Melenci u Vojvodini. Odmah nakon poziva KPJ na ustanak, selo Melenci se proglašavaju »Malom Moskvom«. Iz tog sela za prvog svjetskog rata bilo je na ruskoj fronti 23 vojnika. Veći dio Melenčana za građanskog rata borio se u Saratovskom internacionalnom puku, koji je bio u diviziji znamenitog V. I. Čapajeva. Melenčani koji su se vratili u domovinu 1920. godine iz Sovjetske Rusije odmah su se uključili u napredni pokret. Jedan od aktivnijih Melenčana bio je Miladin Bibin, a borio se u diviziji V. I. Čapajeva. O svome sudjelovanju u NOR-u on je izjavio: »Godine 1941. mi smo nazvali svoje selo 'Malom Moskvom'. Ponosili smo se tim imenom i činili smo sve kako fašisti ne bi sebe osjećali mirno. Evo, tada je dobro došlo iskustvo, koje smo donijeli iz građanskog rata iz Rusije, tada je dobro došla slavna čapajevska borbena škola. Pomagali smo partizanima u svemu čime smo mogli. Veselin Markov¹⁰⁶ bio je veza s odredom, Dušan Bošnjak snabdjevao je odred hranom, a Milan Keljački je učio omladinu baratanju mitraljezom...«¹⁰⁷

Za vrijeme NOB-e u Vojvodini je dobro poznat Stojko Ratkov — Vava, koji je 1966. godine nagrađen višim sovjetskim ordenom V. I. Lenjina.¹⁰⁸ Istog dana kad su fašističke horde napale SSSR, S. Ratkov — Vava odlazi u ilegalnost zajedno s Radivojem Milićem. U selu govori seljacima o oktobarskoj

¹⁰⁰ V. Dedijer je u svom ratnom dnevniku zapisao da je u petoj ofenzivi na putu između Pive i Sutjeske poginuo stari Stejić-Bačo. V. Dedijer, Dnevnik. Beograd, 1951., 501; Vojvodina u borbi, 45

¹⁰¹ Građa za istoriju radničkog pokreta i KP u Vojvodini (1918—1929), Sremski Karlovci, 1966., 289 (Dalje: Građa)

¹⁰² Isto, 439

¹⁰³ Vojvodina u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji 1941—1945, Novi Sad, 1984., 135; Vojvodina u borbi, 279

¹⁰⁴ Vojvodina u borbi, 46

¹⁰⁵ Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, Beograd MCML VII, 162

¹⁰⁶ On je bio u građanskom ratu u Rusiji komandir srpskog voda u Saratovskom internacionalnom puku Čapajevske divizije

¹⁰⁷ Nedjelja (prilog) *Izvestiji*, 15. IV 1966.

¹⁰⁸ Vjedomosti Prezidiuma Vjrhovnogog Sovjeta No 44 (1390) 1. nojabrja 1967., 27

revoluciji i o potrebi svjetske revolucije. Te događaje povezuje sa stanjem u Jugoslaviji, zahtijevajući da se ljudi dižu na oružje. Kad je organiziran Šajkački partizanski odred, S. Ratkov — Vava je postao u njemu načoz (kako je na ruske imenovao svoje staranje o opskrbi). S odredom sudjeluje u svim bitkama odreda. U jednom sukobu s hitlerovcima je ranjen. Poslije tog ranjavanja bavio se prebacivanjem partizanskih odreda iz Bačke u Srijem. Bila je to teška dužnost. Osim toga, Ratkov-Vava učio je omladinu ruske pjesme iz vremena građanskog rata, čime je podizao duh i vjeru naroda u pobjedu. S. Ratkov-Vava ostao je aktivan u NOR-u do kraja rata.¹⁰⁹ Poslije rata on je postao član Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora Vojvodine, odgovoran za transport. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941.«.

Oktobarac Čedo Grubić od kraja 1941. godine pa do kraja NOR-a bio je na čelu ilegalnog centra na području Tamiša. Poslije oslobođenja bio je narodni poslanik u Narodnoj skupštini.¹¹⁰

Većina Oktobaraca iz Vojvodine za ustrajno i aktivno sudjelovanje u NOB-i dobilo je »Partizansku spomenicu 1941.« Među ovima nabrojimo: Nikolu Grulovića, Dimitrije Georgijević, Čedomir Grubor, Stojko Ratkov-Vava, Studen Dragić, Miladin Bibin i Dorđe Subotić.

U vezi 50-obljetnice oktobarske socijalističke revolucije 1967. godine Vrhovni Sovjet SSSR-a nagradio je 30 živih Oktobaraca sovjetskim ordenima i medaljama. Među njima, visokim ratnim ordenom »Crvena zvijezda«, nagrađeni su N. Grulović, Čedo Grubor, Stojko Ratkov-Vava.¹¹¹

Blagoje Nikolić-Stolić iz Leskovca, borac Petrogradskog crvenoarmijskog odreda vratio se iz Sovjetske Rusije 1921. Odmah nakon dolaska postaje član KPJ. Kasnije je bio kooptiran u Politbiro CK KPJ. Nakon izlaska iz zatvora rukovodio je Niškim okružnim komitetom KPJ, a 1935. godine kandidiran je za narodnog poslanika.¹¹² Uoči rata 1940. godine B. Nikolić je bio uhapšen i odveden u logor Ivanjica. Nakon rasformiranja logora i okupacije zemlje B. Nikolić je oslobođen, te je odmah počeo sakupljati oružje i pripremati se za borbu. Kad su hitlerovci napali na SSSR, on zajedno s drugovima organizira nedaleko Loznice partizanski odred. Kao komesar odreda ranjen je u studenom 1942. godine. Sredinom 1943. borio se u Bosni u sastavu proleterske brigade. Za vrijeme epopeje četvrte ofenzive — ljeti 1943. ponovno je ranjen. Poginuo je u legendarnoj bitci na Sutjesci.¹¹³

¹⁰⁹ U listopadu 1944. S. Ratkov-Vava skupio je i ilegalno izdao u Starom Bečeju zbornik: »Narodne pesme i recitacije iskovane u narodnooslobodilačkoj borbi. Sabrao i izdao Vava«. U Zbornik su ušle pjesme koje su se pjevale u partizanima. Među ovima bilo je dosta pjesama iz vremena građanskog rata u Rusiji. Zbornik je objavljen u 5000 primjeraka. Međutim, tekst nije bio ispravljen, te je zbog toga po naređenju Mjesnog komiteta u Bečeju bila uništena čitava naklada. Sačuvalo se do sada svega desetak primjeraka. (*Dnevnik*, 22. IX 1968.)

¹¹⁰ Jugoslaveni u Oktobarskoj revoluciji, 408

¹¹¹ Povodom 50-obljetnice Oktobra nagrađeno je ordenima i medaljama za službe 713 Jugoslavena bivših sudionika oktobarske revolucije i građanskog rata. Neki od njih: Stojko Ratkov, Franjo Drobnji, Stevan Despotović i ranije Mladen Mirčetić i Slavko Magdić, nagrađeni su najvišim ordenom SSSR-a — Ordenom Lenjina. Među nagrađenima Ordenom Lenjina bio je Josip Broz Tito, sudionik Oktobra i građanskog rata i kreator pobjedonosnog pokreta radničke klase Jugoslavije. (*Vedomosti Prezidiuma Vjerhovnog Sovjeta SSSR*, 28. X 1967.)

¹¹² *Naša reč*, Leskovac, 3. XI. 1967.

¹¹³ Dimitrije Kulić, *Od Oktobra do Sutjeske*. Leskovac; I. Očak, U borbi za ideje Oktobra, 366

Osim Blagoje Nikolića, iz literature¹¹⁴ znamo da su iz Leskovca sudjelovali u Oktobru Vuksan P. Janketić, Dragutin T. Filipović i Radojko Novaković. Posljednji je nosilac »Partizanske spomenice 1941.« a NOB je završio kao kapetan JNA i invalid NOR-a.¹¹⁵

Prema nekim nepotpunim podacima u jedinicama NOV i POJ u Hrvatskoj sudjelovalo je 67 bivših oktobaraca od živih, u to vrijeme, 164.¹¹⁶ Od ovih je bilo 14 sudionika od 1941. godine. To su: Đuro Blanuša, Pajo Gregorić, Tomo Holević, Mane Knežević, Bogdan Maravić, Petar Radaković, Križ Smoljan, Aftan Sokol, Vaso Štulić, Jure Zajc. Mnogi od njih zbog starosti nisu bili u stanju da se bore u prvim borbenim redovima, ali su bili organizatori partijskih organizacija u svom kraju, organizatorima KPJ, narodne vlasti i Narodnog fronta.

Međutim u regionalnoj literaturi, koja se u posljednje vrijeme počela intenzivnije pojavljivati susrećemo i druge podatke o djelovanju Oktobaraca u pojedinim krajevima. Tako prema istraživanju Jove Bogdanovića o Oktobarcima u Lici imamo ove podatke: od 329 bivših Oktobaraca, njih 100 se je borilo u redovima NOB-e.¹¹⁷ Autor navodi i primjer Špire Ešanovića iz Mazina, koji je odmah nakon fašističke okupacije iznio crvenu zastavu i pozvao goloruku masu da se bori »za svjetsku revoluciju«. Kasnije su on i drugi prihvatili frontovsku liniju KPJ i NOB-e.

Spomenimo još primjer kojeg je zabilježio 1982. god. dnevni tisak. Umro je 86-godišnji Đurađ Blanuša-Đuro iz sela Birovači općina Donji Lapac koji je kao Oktobarac bio jedan od organizatora ustanka u tom kraju, a član je KPJ od svibnja 1942. godine. U toku rata obavljao je niz odgovornih dužnosti: bio je predsjednik Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora i član kotarskog NOO Donji Lapac.¹¹⁸ Nosilac je više odlikovanja, među kojima i odlikovanja u vezi s 50-obljetnicom oktobarske revolucije.

Donosimo još neke zanimljive podatke: iz 81 obitelji sudionika Oktobra iz Like bilo je u NOB-i 228 boraca. Od njih 15 su nosioci »Partizanske spomenice 1941.« a 28 ih je dalo živote za novu socijalističku Jugoslaviju u NOB-i.¹¹⁹

Među prvim Oktobarcima u Hrvatskoj radio je na organizaciji ustanka Pajo Gregorić, koji je bio u to vrijeme član CK KPJ Hrvatske.

Uoči ulaska fašističkih okupatora u Zagreb 9. travnja 1941. godine Gregorić, koji je upravo izašao iz zatvora dobio je zadatak od CK KPH da na čelu komunista pregovara s komandantom IV. armije o predaji oružja zagrebačkim radnicima, koji su htjeli da brane grad.¹²⁰

Poslije sjednice CK KPJ u svibnju 1941. godine u Zagrebu, koju je vodio Josip Broz Tito, Gregorić dobiva zadatak od CK KPH da ode na teren Slavo-

---

¹¹⁴ Spisak sudionika oktobarske revolucije iz Hrvatske sastavili suradnici Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske Milutin Grozdanić i Rade Stoji-savljević (Vidi: AIHRPH)

¹¹⁵ Nikola P. Ilić, Južnomoravci u Oktobarskoj revoluciji, Leskovac 1969, 95

¹¹⁶ Jugoslaveni u Oktobarskoj revoluciji, 296

¹¹⁷ Jovo Bogdanović, Ličani u Oktobarskoj revoluciji. *Lika u prošlosti i sadašnjosti*. Zbornik 5. Karlovac 1973., 253—254.

¹¹⁸ *Vjesnik*, 27. X 1982.

¹¹⁹ Bogdanović, n. dj. 254

¹²⁰ Dr Pavle Gregorić, Narodnooslobodilački pokret u zapadnoj Slavoniji, Moslavini i bjelovarskom okrugu 1941. Sjećanja. Slavonski Brod, 1969., 12

nije i Moslavine i organizira ustanak u tom kraju.¹²¹ Gregorić se uputio u okrug bjelovarski, zatim u okrug Nova Gradiška i Čazma (Moslavina). U bjelovarskom okrugu se povezoao sa članovima OK KPH za Bjelovar, među kojima su bili sudionici oktobarske revolucije Stevo Šabić, koji je tu vrlo aktivno radio na pripremama ustanka. Zahvaljujući djelatnosti Gregorića već ljeti 1941. niču partizanske naoružane grupe. U spomenutim okruzima povezoao se s partijskim organizacijama, bavio se njihovom organizacijom i formiranjem ili učvršćivanjem okružnih organizacija.

Već početkom listopada 1941. Gregorić formira prvi oružani odred u zapadnoj Slavoniji pod nazivom »Matija Gubec«¹²² u kojem je bilo najprije 7, a u studenome već 20 boraca. P. Gregorić je kasnije pričao da je 7. studenog na godišnjicu Oktobarske revolucije sakupio odred i pred borcima govorio o značaju oktobarske revolucije. Praznik Oktobra je završio pjevanjem »Internacionale«. U svojim sjećanjima o odredu, borac tog odreda Rade Pavlović zabilježio je o Gregoriću: »Govorio nam je o herojskoj borbi ruskih partizana za vrijeme intervencije poslije Oktobarske revolucije, o slavnom Čapajevu, o herojskoj borbi partizana u Kini i nastavio: 'Zadaci koji stoje pred vama, teški su i odgovorni, ali Partija vjeruje da ćete to izvršiti. Vi ćete biti rukovodioci, oficiri, komesari, vodit ćete narod u sveti boj. S nama je Crvena armija i veliki sovjetski narod.«¹²³ Borbeni put Paje Gregorića, koji je zaslužno dobio odlikovanje narodnog heroja Jugoslavije, nosilac je »Partizanske spomenice 1941.« dobro je poznat i u našoj literaturi.¹²⁴

I u drugim krajevima Hrvatske nalazimo Oktobarce kao organizatore ustanka u svojem kraju. U koprivničkom kraju je od samog početka borbe djelovao Ivan Bukvić iz Novigrada Podravskog. U njegovoj kući je mjesna komunistička organizacija održavala 1941. godine sastanke, a u ožujku 1943. Okružni komitet KPH za Bjelovar imao je sjednicu. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941.«¹²⁵

Josip Petroković iz Novigrada Podravskog bio je sudionik NOB-e od 1941—1945. Nosilac je »Partizanske spomenice«.¹²⁶

Mate Blaga iz Grkina kraj Đurđevca bio je prvi predsjednik Narodno-oslobodilačkog odbora u Grkinu u listopadu 1941. i dao mu je ime Sovjet.¹²⁷

Dimitrije Kokot iz sela Gornja Vrijeska (Darugar) za građanskog rata borio se u redovima Internacionalnog crvenog odreda protiv bjeločeha u Sibiriji. Vratio se u zemlju 1919. Za vrijeme NOB-e sudjeluje sa svoja tri sina u 12. udarnoj proleterskoj brigadi NOV i POJ.¹²⁸

¹²¹ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, Tom 2, Beograd 1977, Registar 362

¹²² P. Gregorić je nazvao odred ne samo u čast seljačke bude nego i u spomen sibirskog puka »Matija Gubec« u kojem je bio i koji je prešao u Crvenu armiju.

¹²³ Rade Pavlović, *Sedmorica iz odreda »Matija Gubec«, Četrdeset godina*, knj. 6, Beograd, 1961., 154

¹²⁴ Objavio je 2 knjige sjećanja: Dr Pavle Gregorić, *Narodnooslobodilački pokret u zapadnoj Slavoniji, Moslavini i bjelovarskom okrugu 1941. Sjećanja*, Slavonski Brod, 1969. Isti: *NOB u sjeveroistočnoj Hrvatskoj 1942. Sjećanja i dokumenti*, Zagreb, 1978. idr.

¹²⁵ Ante Dobrila, *Prilozi povijesti NOB-a koprivničkog kraja od 1941—1944*, Koprivnica, 1983., 46, 92

¹²⁶ Isto, 200

¹²⁷ Isto, 220 (Nakon oslobođenja je nagrađen s nekoliko ordena)

¹²⁸ Jugoslovani v Oktobru, 318

Nikola Vukić iz Velikog Gradaca uključio se u NOB-u na samom početku i sudjelovao je do kraja rata u narodnoj vlasti.

Mane Knežević borio se u Ukrajini, sudjelovao u borbama za oslobođenje Rostova i donske oblasti. Bio je član Ruske komunističke partije (boljševika). Vratio se u zemlju 1922. godine. Radio kao šumski radnik, postao član KPJ. Od 1941—1945. sudjelovao u NOB-i. Prigodom 50-obljetnice oktobarske revolucije nagrađen je medaljom »Za bojeviye zaslugi«.

Oktobarac Križan Smoljan vratio se iz Sovjetske Rusije na otok Pašman (Tkon) u Dalmaciji. Tu je postao član KPJ i uoči rata vodio partijsku organizaciju. Nakon talijanske okupacije bio je među organizatorima prvog partizanskog odreda. U jednoj borbi zarobljen je i odveden u talijanski koncentracioni logor u Manfredoniji Cosenca. Nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943. oslobođen je, ali je izgubio vid. Zbog toga je evakuiran u jugoslavenski zbijeg u El-Šat (u Africi), gdje je do kraja rata bio komesar partizanske bolnice.¹²⁹

Aktivni sudionici NOB-e bili su u svojim krajevima Josip Sorić, Mihail Stričić, Franjo Drobni. Posljednji je povodom 50-obljetnice oktobarske revolucije, za zasluge u vrijeme Oktobra, nagrađen najvišim sovjetskim ordenom »V. I. Lenjin«.¹³⁰

Među organizatorima ustanka u Gorskom Kotaru, u Gomirju, bio je Oktobarac Bogdan Marković.

Vinkovčanin Đuro Simović pomagao je KPJ do rata, a za vrijeme rata NOB-u.¹³¹

Po zadatku CK KPH Nikola Nikolić, poznat liječnik u Zagrebu kao povratnik iz Sovjetske Rusije, sakuplja medikamente i druge medicinske materijale za partizane. Međutim, njegovo je djelovanje brzo otkriveno, te je početkom 1942. godine uhapšen i bačen u zloglasni logor Jasenovac.¹³² Krajem godine je zamijenjen za oficira Wermahta. Vrhovni štab ga upućuje za glavnog liječnika u proletersku diviziju. Krajem 1944. određen je u medicinsku misiju pri Štabu savezničke engleske vojske u Italiji. Na toj je dužnosti bio do kraja rata. Učinio je kao liječnik vrlo mnogo za unapređenje medicine u partizanskim odredima. Još za vrijeme rata uspio je nabaviti vakcinu protiv »Gasove gangrene« a i kasnije je organizirao njenu proizvodnju u Subotici.

Nikola Pupavac iz Okučana bio je vrlo aktivan nakon povratka iz Sovjetske Rusije 1921. godine. Uključio se u rad KPJ uređivao je list Saveza komunističke omladine i kao takav mnogo puta je hapšen. Zbog toga je bilo sasvim prirodno da je drugi dan nakon napada fašističke Njemačke na SSSR, 23. lipnja 1941. godine bio uhapšen. Nakon ponovnog hapšenja odveden je s grupom u zloglasni fašistički logor smrti Osvencin. Oslobođen je dolaskom jedinica Crvene armije.¹³³

¹²⁹ AIHRPH, f. MG Biografija Križana Smoljana

¹³⁰ *Vedomosti Prezidiuma Vjehovnogo Sovjeta SSSR*, No 44 (1390), 1. XI 1967., 31

¹³¹ AIHRPH, f. MG-27/I-3

¹³² Dr Nikola Nikolić napisao je knjigu o ustaškom logoru u Jasenovcu u kojoj je opisao masovne zločine ustaša u tom u našoj zemlji najvećem i najkrvavijem logoru smrti.

¹³³ Nikola P u p a v a c, *Autobiografija*. Rukopis. (Autorova zbirka)

Bivši Oktobarac Adam Steimbriker Žan iz Petrijeva (kraj Osijeka) bio je sudionik NOR-a od 1941. godine.¹³⁴ Bio je komesar partizanske njemačke čete »Ernest Telman«.

Poznati slikar Zagrepčanin Rudolj Tiljak odmah nakon povratka iz Sovjetske Rusije uključio se u napredni pokret. Odmah nakon okupacije morao se skrivati, a od 1942. godine sudjeluje u Narodnooslobodilačkoj vojsci kao borac.¹³⁵

Istranin Ivan Kocijančić vratio se 1920. godine, nakon dvogodišnjeg sudjelovanja u građanskom ratu u Sovjetskoj Rusiji, u svoje rodno selo Kaštelir. Tu se zaposlio u boksitnom rudniku. Uskoro mu se rodio sin, te mu je dao ime Lenjin. Kocijančić i njegov sin Lenjin proživjeli su do rata mnoge ne-zgode, šikaniranja od talijanskih okupatora Istre kao »opasni agitatori ideja Oktobra.«¹³⁶ Godine 1942. povezo se s mjesnim partizanskim odredom, a sin Lenjin postao je članom Saveza komunističke omladine. U jesen 1943. fašisti su u jednoj borbi zarobili Ivana Kocijančića i bacili ga u koncentracioni logor Dachau. Zna se da je i ovdje Kocijančić nastavio borbu, povezo se sa sovjetskim zarobljenicima i postao članom tajnog logorskog komiteta pokreta otpora. Međutim, stari Oktobarac nije dočekao dan pobjede, jer su ga fašisti spalili u logorskom krematoriju.¹³⁷

Josip Demarin iz Medulina (Istra) nakon povratka iz Sovjetske Rusije 1921. godine aktivan je bio u progresivnom pokretu. Od 1941. godine aktivno je pomagao NOB.¹³⁸

Krčanin Vjekoslav Volarić, koji se vratio iz SSSR-a vrlo kasno — 1935. godine, odmah se u zemlji uključio u napredni pokret. Kad su talijanski fašisti okupirali njegov otok Krk uključio se aktivno u borbu.¹³⁹

Za vrijeme okupacije Slovenije bivši Oktobarci našli su se pod udarom fašista. Mnogi od njih uspjeli su se uključiti u partizanske odrede. Nemo-guće je ustanoviti njihov točan broj.

U Arhivu CK SK Slovenije čuvaju se dva spiska Oktobaraca. U prvom ima 278 »živih i umrlih sudionika građanskog rata u Rusiji.« U drugom ima svega 9. Ustanovljeno je da je 74 oktobaraca aktivno sudjelovalo u NOR-u. Međutim, već na samom početku NOB-e uhapšena je i odvedena u logore, uglavnom u Dachau, cijela grupa oktobaraca. Evo nekih imena: Franc Bergman iz Bistrice odveden je u logor Dachau odakle se nije vratio. Slična je bila sudbina Stojka Lopatiča iz Ljubljane, Ivana Stojana iz sela Žirovnica, Franca Vidmara iz Olševeka, Ede Bohinca, Petra Zlatnara iz Goriča, Janeza Košira, Ivana Možine, Stanka Lapajne, Jože Župančić iz Ljubljane. Franc Culjker iz

---

¹³⁴ Dr Lavoslav Kraus, *Susreti i sudbine*. Osijek, 1973., 128

¹³⁵ Pismo Rudolfa Tiljka — I. Očaku 5. V 1966. (Autorova zbirka)

¹³⁶ Ivan Očak, *U borbi za ideje Oktobra*. Jugoslavenski povratnici iz Sovjetske Rusije 1918—1921, Zagreb 1976., 362—363

¹³⁷ *Gudok*, 11. X 1966. Sin Kocijančića Lenjin bio je sudionik NOB-e. Nakon pobjede NOB-e i socijalističke revolucije bio je narodni poslanik u Skupštini općine Poreč.

¹³⁸ *Jugosloveni u Oktobarskoj revoluciji*, 398; *Zgodovinski arhiv CK SKS — fond — Učesnici Oktobra*

¹³⁹ Ivan Očak, Vjekoslav Volarić. *Krčki zbornik*, br. 11, 1983.

Višnje Gore kao aktivist Oslobođilne fronte uhapšen je 1942. godine i odveden u logor Dachau.¹⁴⁰

Kada su u srpnju 1941. godine u Boljšoj poljani organizirani prvi Tržiško-Kranjski partizanski odredi, jedan od organizatora bio je Petar Uzar iz Sebenj oko Tržiča. Uskoro je postao obavještajac u Dolenskom kraju. Godine 1942. je uhapšen i oslobođen nakon kapitulacije fašističke talijanske vojske, nakon čega se ponovno uključio u borbu.¹⁴¹

Vrlo je zanimljiva biografija Slovenca Antuna Jarca. Detaljnije o njemu saznali smo iz riječi nad njegovim odrom u Ljubljani, a koju je održao slovenski povjesničar France Klopčič.¹⁴² Evo nekih podataka o Antunu Jarcu: »Rođen je u Črnoj vasi 5. prosinca 1891. u radničkoj obitelji u kojoj je bilo devetoro djece. Od 16 godina je u svijetu trbuhom za kruhom. U Njemačkoj postaje član sindikata. Za prvog svjetskog rata bori se protiv austro-ugarske vojske u sastavu srpske vojske. Bio je dobrovoljac kao takav je zarobljen i kao Slovenac mobiliziran je u austro-ugarsku vojsku i poslan je na rusku frontu. Predaje se u rusko zarobljeništvo. Iz zarobljeničkog logora odlazi u Odesu u Srpski dobrovoljački korpus. Sudjeluje u februarskoj (1917.) buržoasko-demokratskoj revoluciji, a u studenom u oktobarskoj socijalističkoj revoluciji. Za građanskog rata bori se kao crvenoarmejac. Na Dnjepru sudjeluje u obrani Kijeva i Ukrajine od njemačke vojske. Vraća se u Ljubljanu 1919. godine. Kad je saznao za proglašenje Mađarske Sovjetske republike odlazi u Budimpeštu i bori se za njen opstanak. Između dva rata djeluje kao član KPJ. U toku 1929—1930, u njegovoj kući bila je tehnika slovenskih komunista. Zbog revolucionarnog rada odležao je tri godine na robiji u Sremskoj Mitrovici. Odmah nakon okupacije zemlje 1941. godine bio je Šerčerovoj brigadi komesar čete, zatim u bataljonu. Nakon ranjavanja djelovao je kao partijski radnik u Ljubljanskoj oblasti. Rat je završio u činu kape-tana JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941.«¹⁴³

Jože Srebrnič, koji je bio jedan od osnivača jugoslavenske komunističke grupe pri RKP(b) u Moskvi nakon povratka u domovinu radio je ilegalno kao član KPJ. Godine 1940. je uhapšen i odveden u logor u Italiju. Oslobađa se nakon kapitulacije Italije te se na teritoriju Slovenije uključuje u borbu protiv fašizma. Uskoro je izabran za člana Oblasnog komiteta KP Slovenije za Slovensko primorje, a zatim je izabran za člana Pokrajinskog komiteta oslobođilne fronte Slovenije. Zajedno sa slovenskim komunistima Francom Bevkom i Alešom Beblerom on sudjeluje u organizaciji višeg političkog organa Slovenije — Slovenskom antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Slovenije u veljači 1944. godine. Nakon povratka u Goricu Srebrnič se energično zalaže za organizaciju organa vlasti — narodnooslobodilačkih odbora. J. Srebrnič je tragično poginuo krajem 1944. godine. Posmrtno mu je dodijeljeno odlikovanje Narodnog heroja Jugoslavije.¹⁴⁴

¹⁴⁰ A CK ZKS. fond učesnici Oktobra; Jugoslovani v Oktobru. Zbornik spominov udeležev Oktobarske revolucije in državljanske vojne v Rusiji (1917—1921). Ljubljana, 1969., 128

¹⁴¹ A CK ZKS. fond učesnici Oktobra.

¹⁴² France Klopčič, Tone Jarc. Rukopis (Autorova zbirka)

¹⁴³ Isto; Jugoslovani v Oktobru, 169

¹⁴⁴ ZA CK ZKS, Fond Učesnici Oktobra; Zbornik Narodni heroji Jugoslavije, 723; France Bevk, Spomini na Jožeta Srebrniča *Borec*, 1953, št. 8

Franjo Novak je postao član KPJ odmah nakon povratka iz Sovjetske Rusije 1921. godine. U vremenu između dva rata profesionalno se bavio trgovinom, ali je pod krinkom trgovine izvršavao niz zadataka KPJ. Uoči rata sakupljao je oružje i municiju, koja je za prvih dana partizanskog rata bila prebacivana u partizanski odred. Na tom poslu otkriven je 1942. godine i odveden u koncentracijski logor u Italiju. Odatle je bio prebačen u logor smrti na otoku Rabu. Uoči kapitulacije Italije partijska grupa u logoru, kojoj je pripadao i Novak, organizirala je ustanak: razoružala je 1000 talijanskih karabinjera, uhapsila komandanta logora i formirala od oslobođenih logoraša partizansku jedinicu — Rabsku brigadu. Iz ove brigade Novak je upućen u Sloveniju u brigadu »Ljube Šercera«. Uskoro je odavde upućen na rad u ekonomski odjel Glavnog štaba NOV i POJ Slovenije.¹⁴⁵ F. Novak je bio nosilac »Partizanske spomenice 1941.« i niza ratnih odlikovanja.

Kada je 1942. godine organiziran Narodnooslobodilački odbor u Bjeloj Krajini, njegov prvi predsjednik postao je Oktobarac Jože Fortun. Na toj dužnosti uhapšen je i odveden u koncentracijski logor Rab. Poslije kapitulacije Italije i oslobađanja iz logora, Fortun se borio u brigadi »Ljube Šercera«.¹⁴⁶

Alojz Kusold-Vasilij u Moskvi je završio političku školu. Nakon povratka u zemlju 1924. godine postao je članom KPJ. Uskoro je izabran za člana Mjesnog komiteta KPJ za Ljubljanu, a zatim Pokrajinskog komiteta KPJ za Sloveniju, što govori o njegovoj izvanrednoj partijskoj aktivnosti. Osim toga, bio je urednik partijskog lista »Enotnost«. S istom aktivnošću djeluje i nakon okupacije zemlje. Međutim, u veljači 1942. morao je ostaviti ilegalno djelovanje i otići u partizanski odred. U bataljonu brigade »Ljube Šercera« bio je komesar čete. Nakon ranjavanja bio je komesar bolnice u Krvavicama. Poslije izlaska iz bolnice borio se u 10. ljubljanskoj brigadi do svibnja 1944, kada je zbog bolesti ponovno poslan na partijski rad u Ribnicu. Poslije rata odlikovan je mnogim ordenima, nosilac je »Partizanske spomenice 1941.« Prigodom 50-obljetnice oktobarske revolucije odlikovan je sovjetskim ordenom »Crvena zvijezda«.¹⁴⁷

Među sudionicima NOB-e bili su također Petar Učakar iz Ljubljane,¹⁴⁸ Petar Uzar iz Tržiča,¹⁴⁹ doktor Ciril Cirman iz Poljana,¹⁵⁰ Srećko Jeras iz Ljubljane,¹⁵¹ Joža Pokupec iz Ljubljane,¹⁵² Ivan Mažgon iz Cerkna koji se borio u partizanima sa svoja tri sina. Alojz Česen je također sa svoja dva sina sudjelovao u NOB-i.

Bogdan Maravič iz Gomirja bio je također nosilac »Partizanske spomenice 1941.«¹⁵³

---

¹⁴⁵ Franjo Novak: Autobiografija. Rukopis (Autorova zbirka); Ko je ko? Beograd 1957., 499—500

¹⁴⁶ Pismo M. Pavlina — I. Očaku 21. IV 1967. (Autorova zbirka)

¹⁴⁷ Jugoslovani v Oktobre, 66; Izjava Alojza Kusolda I. Očaku 13. XI 1967. u Moskvi (Autorova zbirka)

¹⁴⁸ Isto, 231

¹⁴⁹ Isto, 231

¹⁵⁰ Jugoslovani u Oktobarskoj revoluciji, 526

¹⁵¹ Isto, 535

¹⁵² Isto, 487

¹⁵³ Jugoslovani u Oktobru, 236

Ovim se naravno spisak Slovenaca sudionika Oktobra i sudionika NOB-e ne iscrpljuje.

Zanimljivo je još spomenuti da su se i neki povratnici iz Sovjetske Rusije, a koji nisu bili aktivni sudionici oktobarske revolucije i građanskog rata nego samo zarobljenici pasivni promatrači nakon povratka u zemlju uključili u revolucionarni pokret, postali propagandisti onoga što su doživjeli i vidjeli u Sovjetskoj Rusiji. A kad je vlastita zemlja bila okupirana i KPJ pozvala narod u narodnooslobodilački rat i mnogi ranije neutralni povratnici našli su se među borcima protiv fašizma za oslobođenje zemlje.

Jedan od takvih je Ljubljčanin Jaka Avšič. On je poslije povratka iz Sovjetske Rusije završio u Beogradu višu vojnu akademiju, postao pukovnik kraljevske vojske. U travnju 1941. godine povezao se s NOP-om, a u svibnju 1942. postao je član a zatim zamjenik komandanta Glavnog štaba Slovenije. Na drugom zasjedanju AVNOJ-a izabran je za njegova člana. Jedno vrijeme bio je komandant pozadine Jugoslavenske narodne armije. Završio je rat kao general-potpukovnik JNA.¹⁵⁴

Iako još uvijek nije istraženo, može se ipak na osnovu škratih dokumenata i memoarske literature¹⁵⁵ suditi da je u Bosni i Hercegovini izvjestan broj sudionika Oktobra sudjelovao u NOB-i. Navest ćemo samo neke primjere.

Blagoje Šimičić iz Ražnja, nedaleko Brčkog, borio se u Sibiru. Nakon povratka u zemlju 1920. godine postaje član KPJ i aktivno se bori za ostvarenje njenog programa. Poslije okupacije zemlje od prvog dana sudjeluje u organizaciji NOB-e u svom kraju. Nositelj je »Partizanske spomenice 1941.«¹⁵⁶

Veljko Mičević iz Žitomislića s obale Neretve, za građanskog rata borio se u Čapajevskoj diviziji. Kad se vratio u domovinu povezao se s naprednim pokretom. Za rata sudjeluje u NOB-i u svom kraju.

Cvijetin Trifunović, semberski poljoprivrednik iz sela Popova. Nakon povratka iz Sovjetske Rusije pa sve do okupacije zemlje bio je vezan uz napredni pokret. Odmah nakon poziva na ustanak 1941. godine zajedno s čitavom obitelji sudjeluje u NOB-i. Njegova kuća je prozvana partizanskom, jer je služila potrebama revolucije. O tome je zabilježeno: »Poznata čika Cvejova koliba na Drini bila je čuvena partizanska javka za istaknute partijske i vojne rukovodioce NOP-a koji su krstarili između istočne Bosne i zapadne Srbije preko Drine i veza između partizana Mačve i Semberije.«¹⁵⁷

Vjekoslav Smoljan iz Mostara za građanskog rata partizanio je u Sibiru. Vratio se u zemlju 1922. godine. Nakon povratka u zemlju uključuje se u radnički pokret u svom kraju. Od travnja 1941. godine djelovao je u partijskoj organizaciji u Slavonskom Brodu. U svojoj biografiji kaže da je tu ostavljen na ilegalnom radu: sakupljanju novca, odjeće i oružja. Djelovao je preko veze koju je vodila Greta Kavoj. Nakon njenog hapšenja Smoljan odlazi u partizanski odred u istočnu Bosnu. Tu je teško obolio. Poslije liječenja upućen je na rad u ZAVNOH, gdje je ostao do kraja rata. Nositelj je »Partizanske spomenice 1941.« Povodom 50-obljetnice oktobarske revolucije

---

¹⁵⁴ Vojna enciklopedija. Drugo izdanje. Beograd 1970., 408

¹⁵⁵ *Jugoslaveni u Oktobarskoj revoluciji*; Hercegovina u borbi. Sarajevo, 1954.

¹⁵⁶ *Politika*, 29. V 1973.

¹⁵⁷ *Oslobođenje* 25. IV 1967.

nagrađen je od strane Vrhovnog Sovjeta SSSR-a medaljom »Za bojeviye za-slugi«. ¹⁵⁸

Veljko Miličević iz Žitomislića na obali Neretve borio se za građanskog rata u Sovjetskoj Rusiji u diviziji Čapajeva. Kad se vratio u domovinu pove-zao se s naprednim pokretom. Za vrijeme okupacije i rata sudjelovao je u NOB-i. Od 1941. godine borili su se u jedinicama NOV i POJ u Bosni i Her-cegovini Branko Stefanović, Mile Vuković i drugi. M. Vuković je bio za građanskog rata u Rusiji u 1. saratovskom internacionalnom puku. Vratio se u zemlju 1938. godine. Za vrijeme rata odazvao se pozivu KPJ na ustanak i u partizanskim jedinicama bio je komandant bataljona. ¹⁵⁹

Hasan Zaimović iz Bosanskog Šamca. Za vrijeme građanskog rata borio se u odredu sibirskih partizana. Vratio se u zemlju 1921. te se uskoro pove-zao s mjesnim komunistima. Surađivao je s poznatim komunistom Mitrom Trifunovićem — Učom. U NOB-u je bio sudionik od 1942. godine. ¹⁶⁰

Izloženi materijali dozvoljavaju da se zaključi da je većina jugoslaven-skih radnika i seljaka sudionika oktobarske revolucije i građanskog rata u Rusiji ostala na internacionalističkim pozicijama vjerna idealima svoje mla-dosti — Oktobru i Lenjinu. Najveće iskušenje njihove dosljednosti i oda-nosti došlo je u vrijeme kad su fašističke horde uoči i za drugog svjetskog rata pokušale ostvariti »svjetsko gospodstvo«, uništiti demokraciju u Špa-njolskoj, uništiti prvu u svijetu socijalističku zemlju Sovjetski Savez i pre-tvoriti u roblje naše narode. Iako njihova uloga u antifašističkom pokretu i ratu nije bila odlučujuća, s obzirom na njihovu životnu dob, na ograni-čenu brojnost, oni su ipak svojim ratnim iskustvom, moralom i primjerom, često bili i prvoborci, a pojedinci su odigrali i odlučujuću ulogu u antifašistič-koj borbi.

Prihvaćeno za tisak 26. lipnja 1985

Резюме

ЮГОСЛАВСКИЕ УЧАСТНИКИ ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ В БОРЬБЕ ПРОТИВ ФАШИЗМА (1936—1945)

Иван Очак

В ввводной части автор отмечает, что несмотря на относительную раз-работанность темы — о югославских участниках Октябрьской революции и гражданской войны в борьбе за советскую власть в России, тема о которой речь в заголовке, еще не получила освещения, как в югославской так и советской историографии.

¹⁵⁸ Autobiografija Vjekoslava Smoljana. Rukopis. (Autorova zbirka). Supruga V. Smoljana, Ruskinja, kao sudionica NOB-e nagrađena je medaljom »Za hrab-rost«. (Jugosloveni u Oktobarskoj revoluciji, 451—454)

¹⁵⁹ *Ostobođenje*, 25. IV 1967.

¹⁶⁰ Hercegovina u borbi, Sarajevo, 1954.

Настоящая работа имеет три части:

В первой части, которая называется: югославские участники Октябрьской революции и гражданской войны в Испании (1936—1939), показана организация пункта переброски коммунистов добровольцев в Испанию в городе Загребе. Во главе этого пункта был бывший участник Октябрьской революции доктор Паё Грегорич.

В 1936 году из СССР 75 югославов уехало в Испанию, среди которых было несколько участников Октябрьской революции. Большинство из них в Испании находились на ответственных, руководящих военных и политических должностях. Так например, Владимир ЧОПИЧ был командир XV интернациональной бригады, а Роман ФИЛИПЧЕВ он же в Испании Арнольд ФАИН, был руководитель разведки интернациональных бригад. Велько РИБАР в Албасети (где находился базис интернациональных бригад), был на должности начальника югославского отделения Исторической секции интербригад.

Георгий ДИМИТРИЕВИЧ был комиссар артиллерийского дивизиона и т. д.

Во второй части, рассматривается вопрос од непосредственном участии югославских участников Октября в Отечественной войне Советского Союза (1941—1945).

Как известно, одна часть югославских участников Октябрьской революции, после окончания гражданской войны в СССР, не вернулась на Родину. Для них СССР остался второй Родиной. Когда гитлеровские полчища наступали на Москву многие югославы не могли остаться спокойными наблюдателями, несмотря на преклонный возраст, они включались, как добровольцы в борьбу и уходили на фронт. В работе приведены конкретные примеры. Так упомянутый Роман ФИЛИПЧЕВ, который по возвращении из Испании работал заместителем директора Института иностранных языков в Москве, поступил в ополченческую дивизию, которая защищала Москву. Под Москвой он героически погиб на должности политрука батальона. Радослав БАТАГЕЛЬ был мобилизован в ряды Красной Армии в 1941. году. В этом же году на должности командира батальона в составе 1373 полка 416 пехотной дивизии был ранен, на Кавказском фронте. После госпиталя он вернулся на фронт и в тяжелых сражениях полуб 30 ноября 1942 года. Служебно было сообщено его семье, что он: «... героически погиб в борьбе за социалистическую Родину, верный военной клятвы...» Менее удачно было участие в Отечественной войне Якова ЦВЕИЧА. В первых сражениях в рядах народных ополченцев он был ранен. После выписки из больницы он вернулся на фронт, но не надолго. Уже 17 января 1942 года на фронте он был арестован и военным трибуналом г. Москвы приговорен к расстрелу. Причина никогда не была известна. После XX конгресса КПСС он был посмертно реабилитирован.

Елизавета Матвеевна БЕРКОВИЧ-ПИСАРЕВА была на фронте с 1941 г. в качестве военврача 2-го ранга. Она прошла боевой путь от Москвы до Белграда. Принимала участие, как медработник на Калининском, Сталинградском и Белорусском фронтах. Но, уже в первых сражениях была тяжело ранена, контужена и потеряла один глаз. После выписки из больницы вновь вернулась на фронт. В характеристике, которую получила, как майор медицинской службы и начальник медицинского отделения в разных частях сказано и видно, что за боевые заслуги имеет 6 письменных

похвал и боевые награды. В сентябре 1944 года Е. М. Беркович-ПИСАРЕВА была направлена Министерством обороны СССР в качестве военно-медицинского инструктора Красной Армии в ряды Народноосвободительной армии Югославии, где осталась до 1946 года. Ее деятельность в рядах Югославской народной армии была оценена очень высоко и отмечена наградами Югославского правительства.

В тылу врага в оккупированной Одессе действовал смелый разрядчик Матвей ЦИЛИНИЧ (в СССР ЦИЛИН). Честно сражались в рядах Красной Армии Димитрие ГЕОРГИЕВИЧ, Михаил РОДИОНОВИЧ, Георгий АТА-НАЦКЕВИЧ, Иосип АРНИЧ и др. Милан Яворин вместе со своими сыновьями и дочерью. Сыновья многих югославских участников Октябрьской революции нашлись и погибли в рядах Красной Армии, сражающиеся за социализм и его победу и на Родине их отцов. Сын ТИТО, Жарко БРОЗ, потерял руку под Москвой, как боец Красной Армии.

В третьей части, исследуется вопрос о югославских участниках Октябрьской революции в организации и подготовки сопротивления оккупантам и создание Народноосвободительной Армии Югославии. В первые дни войны 1941 года среди первых находились под фашистским ударом именно те, которые вернулись из Советского Союза, бывшие участники Октябрьской революции. Многие возвращенцы, в период между двумя войнами были известны властям своими действиями, как подпольщики члены Коммунистической партии Югославии. Список расстрелянных бывших возвращенцев был большой. Однако, ряд отличилась в период 1941—1945 гг. Первое место среди бойцов Народноосвободительной армии принадлежит Иосипу Броз ТИТО.

С момента возвращения из Советской России 1921 года он действовал как коммунист, как пропагандист идей ЛЕНИНА и Октябрьской революции. В время между войнами БРОЗ боролся за укрепление КПЮ на известной VIII партконференции. Еще решительнее он наступает по возвращении из пятилетней каторги. После ареста Генерального секретаря СК КПЮ М. ГОРКИЧА в Москве 1937 года, когда необходимо было спасти КПЮ, которую СТАЛИН хотел ликвидировать, ТИТО удалось укрепить и сплотить КПЮ. Во главе ЦК КПЮ ТИТО стал в 1941 г Верховный командующий Народноосвободительной армии и партизанских отрядов, которая в конце войны насчитывала 52 дивизии, 23 самостоятельных батальона и 107 партизанских отрядов — общей численностью 800.000 бойцов. Вместе с ТИТО в Народноосвободительной армии сражались многие участники Октябрьской революции. Они занимали самые ответственные посты в НОА и свой болатый опыт переносили в ряды бойцов Титовой Армии. Список югославских участников Октября в рядах НОА довольно большой. Автор утверждает, что в Югославии трудно найти область, район и даже местность, в которой не встречались бы бывшие участники Октября в рядах бойцов НОАЮ и среди партработников и органах народной власти. В работе автор утверждает, что бывшие участники Октябрьской революции и гражданской войны в России в своем большинстве остались верными идеям своей молодости Октябрю и ЛЕНИНУ, и что хотя их доля в антифашистской борьбе и не была решающей, но их мораль и последовательность служила примером борьбы за освобождение и победы социалистической революции.

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb